

२१७८ छाठ

२३०८ ॥ श्रीजनाय नम ॥

॥ श्रीपंचशत्रुघ्नीकर्ण
(कर्ता श्रीपंचशत्रुघ्नी)

बपावी प्रसिद्ध करनार

पदित श्रावक हीशखाल हमराज (जामनगरवाला)

वीरसवत—२४३८ विक्रमसंवत—१८६८ सने १८१२

कि २-१-५-०

जामनगर श्रीजैनशास्करोदयठापखानामा॑ गायुं.

॥ श्रीजिनाय नम ॥

॥ अथ श्रीपचसून्दरीका प्रारच्छ्यते ॥

(कर्ता श्रीहरिषिंदरद्वृति)

= गुरुवाच
गुरुवाच
गुरुवाच

उपाखी प्रसिद्ध करनार—पडित श्रावक हीरालाल हसराज (जामनगरवाला)
प्रणय परमासान । महावीर जिनेश्वर ॥ सर्वचरुन्यकव्यालया । समासेन विधीयते ॥ १ ॥
च्छाह—किमिद् पचकसून्दरक नाम ? उच्यते—पापप्रतिष्ठातशुणेनीजाधानसुन्नादीनि पचरुन्नाएव,
ज्याह—पापप्रतिष्ठातशुणेनीजाधानसुन्न १० साधुधर्मपरिज्ञावनासुन्न २० प्रवृत्त्युपाप्रतिष्ठातशुन्न ३० प्रवृ-
त्त्युपाप्रतिष्ठातशुन्न ४० प्रवृत्त्युपाप्रतिष्ठातशुन्न ५० मिति आह—किमर्थमेवमेतेषामुपन्यास इत्यलोच्यते—
एतदर्थस्येवमेव तत्वतोभाव इति ल्यापनार्थे, [न हि प्राय पापप्रतिष्ठातेन गुणीजाधान विना त
त्वतस्तत् श्रावकप्रोह, न वास्तवस्त्रिय साधुधर्मपरिज्ञावना, न वापरिभावितसाधुधर्मस्य प्रवृत्त्या
ग्रहणविधाविधार, न चाप्रतिष्ठात तरपालनाय यतते, न चापदाने एतत्काटमासोतीति प्रवचन]

पंच-

सार एषः सदृक्षानकियायोगात्. अन्यथा चनादिमति संसारे यथाकर्थं चिदनेकशः एतत्यात्यादेः
दीका लानस्य, आनुषंगिकं तु सुदेवत्वादि यथाकर्थं चिदनेकशः एतत्यात्यादेः
त्वानामेव प्रायो ग्रेवेयकेवनंतश भप्पतश्चत्तेः, न च तेषु साधुक्रियामंतरेणोपपातः, न च सम्य-
गद्देष्यार्थपुलवावराय्यधिको भव इति ज्ञावनीयमेतत्, तस्यानिर्विजायैव क्रियामात्रस्य सा प्राप्ति-
शिति प्रतिपत्तव्यं, सर्वजायां तु तस्यां न दीर्घदीर्गत्यं. अत एव नदश्रस्यैवभेदं तत्वतो ज्ञाव इति
स्थितं, ये चातिंगंभीरी न ज्ञावभिन्नदिग्भिः क्लौडाह्युपघातात् तस्यनिपत्तुमणि शक्यते, व्यात्तां पुनः
कर्तुमिति, न सर्वपासे वेतत्यासिः स्याद्यतो यथोक्तदोपाभाव इयलां विलारेण. इह वेदमादिसुत्रं-
, एमो वीतशगणमित्यादि, नमो वीतशगोऽयः, तत्र रज्यतेऽनेनेति शगः, रागवेदनीयं कर्म, आ-
त्मनः कच्चिद्प्रियं गपरिणामापादनात् रंजनं वा शगः, रागवेदनीयकमर्पादितो ज्ञावोऽनिवंगपरि-
णाम एव. वीतोऽपेतो शगो येषां ते वीतशगास्तेत्र्यो नमः, एतच वीतदेषमोहोपलवक्षणं, वीतदेषे-
त्र्यो वीतमोहेत्रयः, तत्र हित्यतेऽनेनेति हेषः, हेषपवेदनीयं कर्म, आत्मनः कच्चिद्दक्षानपरिणामापा-

दनात् द्रेपण द्वेष, देपक मर्मापादितो ज्ञावोऽप्रीतिपरिणाम एव, एव मुहूर्तेऽनेति मोह, मोहवेद-
नीय कर्म, आत्मन क्वचिदक्षानपरिणामापादनात्, मोहन वा मोह, मोहवेदनीयकर्मापादितो भा-
गोऽक्षानपरिणाम एव, एतदुपलाकण वीतरागश्रहण, तथा चाह—‘सर्वगृण’ सर्वज्ञेभ्य, नहवीत-
रागा एव अवीतदेषाद्य सर्वज्ञा प्रवति, सर्वं जानतीति सर्वज्ञासेष्यो नम, ये वीतरागाले सर्व-
ज्ञा एवेति गतार्थं विशेषण, न उक्तास्थवीतरागाणामसर्वज्ञात्, यद्येव ‘सर्वज्ञेभ्य’, इत्येतत्वद-
वास्तु अल वीतरागश्रहणेन, न, अवीतरागाणामपि सकृदशास्त्रविदामुपचारेण सर्वज्ञवहारसिद्धे-
तद्वयवेदार्थं वीतरागश्रहणमिति एतद्विशेषणायैव, ‘देविदपूजिताण’, देवेदपूजितेऽन्य, देवेजा-
शकादयस्ते पूजिता समर्याचितासेष्यो नम, आह—ये वीतरागा सर्वज्ञाश्च ते’ देवेदपूजिता
एवेति, तोऽथेऽनेन विशेषणेन, न न मुमकेवलिप्रभूतीनां केपांचितपूजितत्वातुपते, यद्येव दे-
वेदपूजितेऽन्य इत्येतदेवास्तु, अल वीतरागादिग्रहणेन, नावीतरागादीनामपि गणधरादीना देवेद
पूजितत्वसिद्धे, तद्वयवेदार्थं वीतरागादिग्रहणमिति एतद्विशेषणायैवाह—‘जहहितवश्युवादीण
यथास्थितवस्तुवादिभ्य, यथास्थितमजिलायानप्रियत्वादिना प्रकारेण स्थित वस्तु वादिनशीला

यथास्थितवस्तुतादिनस्तोऽयो नमः. आह—ये वीतरागः सर्वज्ञा देवेदपूजिताश्च ते यथास्थितवस्तु-
वादिन एवेति, न किञ्चिदनेन विशेषणेनासदङ्गुपामो व्यवहेदाश्र्यत्वात्, तथाहस्तयेवंविधोऽसदङ्गु-
पगमः, किल वीतरागादङ्गोऽपि न यथास्थितवस्तुतादिनः, वस्तु वाचामगोचर इति वचनात्, यद्येवं
यथास्थितवस्तुतादित्वाद्य इत्येतावदेव चारु, नाथ्यो वीतरागादिग्रहणेन, न, साम्यतः पूर्वधरादेवपि य-
आस्थितवस्तुतादित्वात्क्ष्ववहेदार्थं वीतरागादिग्रहणमिति. व्यवहेदश्चेह सर्वत गुणप्रकर्पत एवेति, त-
स्य तसंपादने तदंतशुणानां तत्संपादनमेवेति त्यायस्त्रयापनार्थमिति तु निराकरणार्थमेव. एतिश-
त्रिभिर्विशेषणपौरपायापगमातिशयादयश्चत्वारो मूलातिशया। उक्ता वेदितव्यास्त्रयाथा—अपायापग-
मातिशयो झानातिशयः पूज्ञातिशयो वाग्गतिशयश्च यथोदेशमेव वेदितव्यः, तद्यथा—अनेनेव
क्रमेणेतेषां ज्ञावाः, तथाहि—वीतरागो द्रुत्वा सर्वेहो ज्ञवति, सर्वकङ्गय च पूजातिशयसंज्ञवल्लदन्तु
धर्मदेशनेति, अनेनेव ऋमेणैतेषां ज्ञाव इति. एतदविनाशान्येऽपि देवहसौंगंध्यादयः प्रश्रुता
वेदितव्याः, ततश्च चतुर्स्थितिशयसमन्वितेऽयः परमात्मयो नम इत्युक्तं भवति. अत एव सक-
लविशेषणार्थोपसंहारेणाह—‘तेलोक्यगुरुः पूर्वाणं जगवंताणंति’ वैलोक्यगुरुः, ‘तदोक्य-

वासिसत्त्वेन्यो गृणति शास्त्रार्थमिति त्रैदोक्षमगुरुवस्तुणाधिकत्वात्तमाननीयत्वादा लेख्यो नम्, ए-
तेनेव सन्निपथनेनान्वर्थनाम्नाह—यस्तु भगवद्बूय इति, न रोहति न भवाकुरोदयमासादयति
कर्मचीजाभावादित्यस्तुहास्तेन्य, कि विनिषेद्य ? भग समग्रैश्यादिदक्षण स विद्यते येषा ते भ
गवतस्तेन्यो भगवद्बूयो नम इति एवभूताश्च ते समधिकृतातिशयभाजश्चरमदेहस्था अपि, ततो मु
क्तिभावे जन्माकुरोदयाचाचात्, अत एवाह एतदुक्तार्थमुत्त्वानुवादकृत्, जे एवमाद्यवतीति, एप
चानतरेण ग्रथेनेष्टदेवतानमस्कार, अनुवादकरणस्यापि श्रेयोभूतत्वेन तदारमे विघ्नविनायकोपशां
तये मगादार्थ उक्तो वेदितव्य, ये वीतरागादिविशेषणविशिष्टा जगत्त एवमिति वद्यमाणमान
कृते, अतर्थं व्यक्तमज्ञिदध्यति, कथमित्याह—‘इह खद्यु अणादिजीवे’ इह खद्यनादिजीव,
इह लोके खद्यशब्दोऽवधारणार्थ, लोके एव, नाखोके, यनादि सतत सनवस्थितो जीव आत्मा,
सर्वथा असत सत्ताऽयोगात् ग्रतिप्रसगात् विशिष्टशक्तयसिद्ध, तथा ‘अणादिजीवस्स ज्ञवे’ अ
नादिजीवस्य भव, जवल्यस्त कर्मवशवर्तिन प्राणिन इति ज्ञव ससार किदृतोऽयमित्याह—
, अणादिक्षमसजोगणिवत्ति, अनादिकर्मसयोगनिवर्त्तित, अनादिकर्मसयोगनिवर्त्तित, अर्पसयोगश्च तत्कृत

पंच- इत्याह, नान्यथा, कर्मसंयोगमुक्तस्यैव केवलास्य तदद्योगात् अहेतुकत्वापते; कुतकर्त्तेऽपि प्रवाहत-

स्तथाविधकालवदनादित्वाविरोधात्, अयमेव विशिष्यते— उक्तर्वे उक्तक्ते उक्ताण्डेभे , उः
स्वरूपो उःस्वफलो उःस्वातुंधः, ततद्दुःस्वरूपो जन्मजरामरणरोगशोकरूपत्वात्, एतेषां च उःस्व-
त्वात् तथा उःस्वफलो गत्यंतरेऽपि जन्मादित्त्रावात्, तथा उःस्वातुंधोऽनेकभववेदनीयकर्मावहत्वा-
त् कस्त्वहस्य प्रतीकार इत्याह²— एतस्स एं वोद्भिन्नि सुखधमाङ्गे , एतस्य जवस्य एमिति वा-
क्यालंकारे व्यवलितिरुचिन्ति: शुद्धधर्माति क्षानदर्शनचास्त्रिरूपात् श्वोचित्येन सातत्यसत्कारविधेसे-
वितात्, अयं च श्रावकादेष्यप्रिश्रद्धावतेन ज्ञेयः, अप्रिश्रद्धावास्य सातत्येन ज्ञावादिति शुद्ध-
धर्मसंप्राप्तिः, कुत इत्याह— सुखधर्मसंपत्ति पावकर्मविगमाङ्गे , शुद्धधर्मो यथोदितस्तस्य सम्यकप्रा-
प्तिः संप्राप्तिस्त्रीवप्राप्तिस्त्वक्षः: पापं कर्म मिथ्यावमोहनीयादि तस्य विगमो विशिष्टो गमः अपुन-
र्बंधकर्त्तेन पृथग्ज्ञाव इति यावत्, तस्यात्पापकर्मविगमात्, अयं पुनः कुत इत्याह— पावकर्मवि-
गमो तहाभ्यवत्तादित्त्रावाङ्गे , पापकर्मविगमो यथोदिततथाभ्यवत्तादित्त्रावात्, ज्ञायत्वं नाम सिद्धि-
गमनयोऽयत्वमनादिपाश्चिमिको ज्ञावः, तथा इत्यवमिति विशिष्टमेतत् कालादिजेदेनामनां च।

टीका

६

जस्मिद्विजावात् आदिशब्दाकालनियतिकर्मपुरुपकारणपरिग्रहं साध्यव्याधिकृद्वयत्वात् ज्ञव्यत्वे
स्य विपाकसाधनान्याह—‘तरस पुण्य विवागसाहणाणि’ तरय पुनरुत्थाभव्यत्वत्वय विपाकसाध-
नानि श्रुत्वावकारणानि, कानि तानीत्वाह—‘चउसरणगमण’ चतुष्णीमहेसिद्धसाधुकेवलिप-
इसधर्माणा शरणगमन प्रथानरारणोपगम इत्यर्थं महानय प्रत्यपायपरिदणोपाय, तथा ‘उक-
म्भारहा’, उक्षतेब्जिद्वयरज्ञवगतेपु गद्वा अकर्तव्यवृद्धिसारा परसाक्षिकी तथानिवेदनाप्रतिपत्तिङ्ग-
द्धृतगहा॒ अप्रतिहतेय कर्मानुवधापनयने इति कर्तव्या, तथा ‘सुकृत्वासेवण’ सुकृत्वास्य सति वि-
वेके नियतज्ञाविनोऽलम्भावसिद्धे परकृतानुमोदनरूपस्यासेवन कुशालाशयनिनधनमिति परिज्ञाव-
नीय, कृतकरितानुमतित्रेदज्जिवे हि पुण्यपापे, एभिस्तत्वास्याभव्याधिवत्वात् ज्ञव्यत्वं परि-
पाद्यत इति, यत एवमत ‘कायव्यमिण होउ कामेण’ यस्मादुक्तनदधिकृतत्वसिद्धिरतोऽस्माका-
रणात्कर्तव्यमिद वहयमाण ज्ञवितुक्येन मोक्षार्थ्यना भव्यसर्वेन, कथ कर्तव्यमित्याह—‘सया
सुपणिहाण’ सदा सर्वकाल सुपणिथान शोभनेन प्रणिधानेन, नाव कालो नियम्यते, कितु सु-
प्राणधानमिति यदा यदा क्रियते तदा तदा सुप्रणिधान कर्तव्यमित्यर्थ, सुप्रणिधानस्य फलासिद्धे

पूँच-

टीका

८

प्रथानांगत्वात् उक्तं च—गणिधानकृतं कर्म । मतं तीव्रविपाकवत् ॥ साहुवंधननियमात् । शुश्रां-
शाश्वेतदेव तत् ॥ ६ ॥ इहूं चैतदंगीकर्तव्यमित्याह—‘भुज्जो भुज्जो संकिळोसे’ कर्तव्यमिदं भु-
योभूयः पुनः पुनः संक्षेपे सति तीव्ररागादिसंवेदनरूपे अरतावुपन्नायामिति यावत् तथा ‘ति-
कालासंकिळोसे’ त्रिकालं त्रिसंधं कर्तव्यमिदं असंक्षेपे प्रकृत्या कालागमने सति, यत्कर्तव्यं तदा-
ह—‘जावजीवं मे जगवंतो अरहंता सरणं’, इति योगः, जावजीवं यावज्जीविं मे मम भगवं-
तः सम्ब्रैश्चार्दिद्युक्ता अर्हतः शरणमिति योगः, आत् यावज्जीवमिति कालापस्थिमाणं, परतो भेग-
भगवत् पुनरवधित्वेन परतोऽप्यधिकृतशरणस्येष्टवात्, अन एव विशेष्यन्ते ‘श्रान्तरपुणसंज्ञारा-
श्चनुत्तरः सर्वोत्तमहेतुकपार्युए, संज्ञारस्तीर्थकरनामः, मरुकृष्णो येषां ते, तथा त एव विशेष्यन्ते—
‘आचिंत्यचिंत्यमणी’, आचिंत्यचिंत्यमणायः, चिंतातिक्रांतापवर्गविधायकत्वेन, त एव विशेष्यन्ते—
‘भवजलाहिपोञ्चा’ ज्वरजलाधिपोतास्तद्दुर्तारकत्वेन, त एव विशेष्यन्ते—‘एंगंतसरणा’ एका-
तशरणः सर्वाश्रितहितत्वेन, क एवं गृहतः? किं वा एत इत्याह—‘अरहंता सरणं’ अर्हतः श-
रणं, तत्राशोकाद्याद्यमहाप्रातिहार्थदक्षणपूजामहंतीत्यहंतः, ते मम शरणमाश्रय इति. ‘तहा पही-

एजरामरणा सिद्धासरण ' इति योग , तथा न केवलमहृत किंतु सिद्धा शारणमिति , किविलि
द्यास्त इत्याह—प्रकीणजरामरणा प्रदीपे सदाऽपुनश्चावित्वेन जरामरणे येषा ते तथा , जन्मादि-
टीका वीजाज्ञावात् एत एव विशेष्यते—' अवेयक्तम्भूतका , अपेत कर्मकृत्यको
येपां ते तथाविद्या , सर्वथा कर्मरहिता इत्यर्थं एत एव विशेष्यते—' पण्ठवागाहा ' प्रणाट्यागा
धा प्रकर्षण नष्टा कीणा व्यापाधा येषा ते तथा , सर्वव्यागाधावाजिता इति ज्ञान एत एव विशेष-
यते—' केवलणाणदसणा , केवलज्ञानदर्शना केवले सपूर्णे ज्ञानदर्शने येषा ते तथाविद्या
सर्वज्ञा मर्वदार्दिन इत्यर्थं , एत एव विशेष्यते—' सिद्धिपुरवासिन ' , सिद्धिपुरे द्वोकांते वस्तु
शीघ्र येषा ते तथा मुक्तिक्वासिन इति गर्वे , एत एव विशेष्यते—' ऐरुपमयुहसगया ' , निरुप
मयुहसगता निरुपमयुहेनाविद्यमानापेक्षेण सगता इति समाप्त , असांयोगिकानदयुक्ता इत्यर्थं ,
एत एव विशेष्यते—' सवद्वा कृत्यकिञ्चा ' , सर्वथा हृतकृत्या , सर्वथा सर्वैँ प्रकारै कृत कृत्य येहस्ते
तथा निष्टिनार्थी इति ज्ञान क एव द्रुता ? कि वा एत इत्याह—' सिद्धा सरण ' , सिद्ध्यतिसेन्ति
सिद्धा परमतत्वस्पास्ते मम शरणमाश्रय इति ' तदा प्रस्तुगम्भीरासया साधुसरण , इति योग ,

पंच- तथा न केवलं सिद्धाः शरणः किंतु साधवः शरणमिति क्रिया, किंविशिष्टात् इत्याह—प्रशंसातः

दीका
१० हयंते—‘सावज्जोगविश्या’ सहावयेन सावद्यः सपापो योगो व्यापारः कृतादिरूपतस्याद्विरताः, तथा ‘पंचविहायाऽजाणगा’ पंचविधमाचारं इनानाचारादिगेदभिन्नं जानेत इति पंचविधाचारजानकाः, एत एव विशेष्यंते—‘परोवयारप्तिरया’ परोपकारे एकांतिकाल्यंतिकरूपे निरताः परोपकरणे रताः, एत एवविशेष्यंते—‘पठमाइषिदंसणा’ पञ्चादीनि पंकोपनिजदलस्थनिङ्गावेऽपि तदस्पर्शनेन कामज्ञोगापेक्षयेवमेव ज्ञाव इति निदर्शनानि येषां ते पञ्चादिनिदर्शनाः, चैत्तदाद्विरतसलिलादिग्रहः, एत एव विशेष्यंते—‘ज्ञाणप्रयणसंगाया’ ध्यानाभ्ययनाभ्यां एकाग्राचितानिरोधस्यायायत्कणार्थां संगता ध्यानाभ्ययनसंगताः, एत एव विशेष्यंते—‘विशुल्हमाणज्ञावा’ विशुभ्यमानो विहितानुष्टानेन भावो येषां ते विशुभ्यमानभावाः, क एवंनुत्ताः? किं वा एत इत्याह—‘साहृसरणं’ तत्र सम्यग्दर्शनादित्रिः सिद्धि साधयंतीति साधवो मुनय इत्यर्थः, ते मम शरणमाश्रय इति. ‘तहा सुरासुरमण्डपूजिन्जुं केवलिपण्ठो धम्मो जावजीव मे जगं सरणं’ इ-

ति योग, तथा न केवल साध्य शरण, कि तु केवलिप्रकृत्ये धर्म इति समन् किविशिष्ट इत्या ह—सुरासुरपत्नुजे पूजित सुरासुरपत्नुजपूजित, सुरा ज्योतिषक्रीमानिका, असुरा व्यतरज्ञनपत्नय, मनुजा पुरुषविद्याधरा व्ययमेव विशेष्यते—‘मोहस्तिमिरमाली’ मोहस्तिमिरमिन मोहतिप्र सद्गुर्वारकरत्वेन, तस्याशुभालीनाशुभाली, तदपनयनादादित्यकृत्य, व्ययमेव विशेष्यते—‘रागदोसपरमसतो’ रागदेहो विप्रमिन रागदेहपविष्ट तस्य परमपत्ति भाव, व्ययमेव विशेष्यते—‘हेऊसपल्लव्वाण्णण’ हेतु कारण प्रवर्तकत्वादिना सकलत्वकल्याणाना सुदेवत्वादीना, व्ययमेव विशेष्यते—‘ममवणविभावसु’ कर्मचनस्य ज्ञानावरणीयादिसमुद्दयस्य निप्रावसुरियामिरित तद्वाहकत्वेन, व्ययमेव विशेष्यते—‘साधको मिठभावस’ साधको निर्वितकस्तिव्याप्त्य सिद्धत्वरय, तथातथा तस्तपादकत्वेन, कोऽयमेव किवेत्याह—‘केवलिपणतो धम्मो’ केवलिप्रकृत्ये विशिष्टविप्रहपितो धर्म शृतादिरूप ‘जावजीव मे ज्ञान’ यानकीनगमिति पूर्वं तत्, मेसम प्रागवान् समग्रैव्यादिशुण्युक्त शरणमाश्रय, एतच्चतु शरणगमन एकार्थसाधकत्वेन प्रदृता नामध्यनिरुद्धमेव, एष एव परमार्थ, ‘चर्चारि सरण पवज्ञामि, अरहते सरण पवज्ञामि, सिद्ध-

पञ्च. सरणं पवज्जामि, साहूं सरणं पवज्जामि, केवलिपणां धार्मं सरणं पवज्जामिनि' चतुर्थणगमना-
नंतरं छःकृतगहोर्का, तामाह—' सरणामुच्चगल्लु य एतेसि' इत्यादिना शरणमुपगतश्च सबोध ते-
षामहंदादीनां गहेद् उःकृतं, किंविशिष्टमित्याह—' जद्धणं ग्रहहंतेरु वा' इत्यादि, यदिति छःकृ-
तनिर्देशः, णमिति वाक्यादांकारे, आर्हत्यु वा आर्हद्विपर्यं वा, एवं सिद्धेषु वा आचार्येषु वा भूपा-
ध्यायेषु वा साधुषु वा साध्वीषु वा धर्मस्थानेषु वा सामान्येन गुणाधिकेषु माननीयेषु
पूजनायेषु तथा मातृषु वा पितृषु वा, अनेकजन्मापेक्षा ग्रहवर्चनं, गंधुषु वा मिलेषु वा उपकारिष्यु
वा उःघेन वा जीवेषु मार्गस्थितेषु सम्यगदर्शनादिशुक्तेषु आमार्गस्थितेषु एतद्विपरितेषु सार्गसाधने-
षु पुस्तकादिषु अमार्गसाधनेषु खक्कादिषु यत्किंचिद्वितश्चसाचरितं अपिद्विपरिज्ञोगादिना अनाच-
रितव्यविद्यया अनेष्ट्यं मनसा पापं पापकारणत्वेन पापानुवंधितया विपाकभावेन सुहृमं वा चादरं
वा स्वरूपतः, कथमेतदाचारितमित्याह—मनसा वाचा कायेन वा कृतं चातमना, कारितं चात्यैः, अ-
तुमोदितं वा परकृतं, एतदपि रोगेषु वा ढेपेषु वा मोहेन वा, श्वत्र जन्मांतरेषु वा अ-
तीतेषु गहितमेतत् ऊःकृतमेतस्तद्वर्मवाहात्वेन उप्रितव्यमेतद्वेयतया विज्ञातं मया क-

नव न्याणपिन शुक्लग्रन्थदर्शनात् भगवद्वचनशास्त्रे प्राय इयमादृपूर्णा, इयेनमुपन्याम, प्रमेतदिति रो-

नित शब्दया तत्त्वाविधर्मद्वयोपर्यामजया, तत मित्याह— अहेत्सिक्षसमदा तानधिकृत्य गर्वेत्य
द्विपिदं गुल्मामीलसर्वं, कृष्णमित्याह— इहुतमेतत् उप्रित्तिल्यमेतत्, अत्र व्यतिकरे मित्रामि दुष्टम्

३ गणव्रय पठ न्यायाम्याविनिरोपत्वात्यादैरेव न्याया, निर्युक्तिस्तरनवनशामाणात्, आह-

न निर्युक्तिस्तर—मितिमित्तु महवतेत्तियदोसाणव्ययेण होइ मितियमेशाए इत्तु इति इग्नात्या
मि श्चाणाण कन्तिस्तरमें पानमतियडेवेमि त उचममेण एमो मित्राङ्गुकृपयकरत्वो समासेण, य-

त्रेतासुदूरलाक्षात्यगभिमन्त्यमान आह— ‘हो उ भे एमा समा गरिहा’ इत्यादि, ज्ञनतु मैमेणा
नतरोदिता मम्यगद्दां प्रापत्त्या भवतु मे अस्त्रण नियम, ग्रथिचेदनातदवश्यल्पो गङ्गाविषय इति

सामर्थ्यं यहुपत मैमेतद् द्वय, इत्यस्तादित्याणुशास्ति उदितप्रपञ्चनीजभूता, केपामित्याह— अर्हता
ज्ञानता तथा गुरुणा कल्याणमिति, श्रतिपञ्चतत्वाना गुणाधिकविषये ग्रन्थितिन्याग्नेत्येवमु

पन्याम, ग्रणिध्यतरमाह— ‘होउ मे एणहि सजोगो’ ज्ञनतु मम एभिरहेददादिति सयोग उ-
चितो योग इत्यर्थ, भवतु मैमेणा सुशार्थना अहेददादिसयोगविषया, ज्ञनतु ममात् नहुमान प्रार्थना

पंच- यां, ज्ञवतु मम इतः प्रार्थनातो मोक्षभीजं सुवर्णघटसंस्थानीयं प्रवाहतः कुशलानुबंधिकमित्यर्थः; त-
 टीका शा 'पतेषु पएषु अहं सेवारहेसिया' प्राप्तेवेतेषु अहंदादिष्वहं सेवाहं स्यां, अहंदादीलामेवा-
 इश्वाही रथामेतेषामेव प्रतिपञ्चियुक्तः स्यामेवं निरतिचारं पारणः स्यां एतदाङ्क्या, एवं सातुर्षणा-
 टुःकृतगहार्मप्लिधाय सुकृतासेवनमाह—‘संविष्णो जहा सत्तीए सेवेमि शुक्रमंति’ इत्यादिना सं-
 विमः सच यथाशक्ति, किमित्याह—सेवे चुक्तं, एतदेवाह—अनुमोदे अहमिति प्रक्रमः सर्वेषाम-
 हेतामनुष्टानं धर्मकथादि, एवं सर्वेषां सिद्धभावं अव्याचाराधिष्ठपं, एवं सर्वेषामाचार्याणामा-
 चारं इकानाचारादिलक्षणं, एवं सर्वेषां श्रावकाणां मोक्षसाधनयोगान् वैयावृत्यादीन्, एवं सर्वेषां द्वे-
 वानामिदादीनां, सर्वेषां जीवानां सामान्येनैव ज्ञवितुकामानामासन्नप्रव्यानां कल्याणशयानां शुद्धा-
 शयानामेतेषां किमित्याह—मार्गसाधनयोगान् सामान्येन कुशलव्यपाराननुमोद इति क्रियानुवृ-
 तिः, प्रवंति चेतेषामपि मार्गसाधनयोगा। मित्यादित्यानामपि गुणस्थानकल्पान्युपागमात्. अनलिङ्गह-
 सति प्रणिधिविशुद्धिमाह—ज्ञवतु मैषानुमोदना अनंतरोक्ता सम्यजिविधिपूर्विका सूक्ष्मानुसारेण स-
 म्यकृशुद्धाशया कर्मविगमेन सम्यकप्रतिपत्तिरूपा क्रियारूपेण सम्यजिरतिचाशा सन्निर्वहणेन कुतो

भवतियाह—परमगुणयुक्ताहृदादिसामर्थेत्, आदिशब्दात् सिद्धादिप्रियह, प्रार्थनाया सविषयतामाह—अचित्यरत्नतियुक्ता हि ते भगवतोऽहंददयो वीतरागा सर्वक्षा प्राय आचार्यादीनामयेतद्वीतरागादितमस्तीतेवमन्निधानं, तद्विषयापेक्षा लाह—परमकल्याणा आचार्यादियोऽपि परमकल्याणहेतवे सत्वानां तेस्तेरुपाये सर्व एतेते मृढश्चास्मि पाप, एतेपा विशिष्टाना प्रतिपन्निप्रति अनादिमोहवासित सप्तसारानादित्वेन अनन्तिको जावेत्, परमार्थतो हिताद्वितयोरजिङ् स्यामहमेतसामर्थेन तथाऽहितनिवृत्त स्या, तथा हितप्रवृत्त स्या, उचितप्रतिपत्या सर्वसत्वाना सप्तधिन्या, किमित्याह—खहितमिति, इत्यामि उक्तं इ एव वारत्रय पाठ, उत्तममेतत्तुकृतासेवन विशेषत पृथग्भूताना वनतेतुनदेवमृगोदाहरणात् परिज्ञावनीय सुन्त्रपाठे फलमाह—एवमेय सम्म पठमाणस्स, एवमेतत्त्युक्तं समयक्षम्भूतं सवेगसार तथा ‘सुणमाणस्स’, श्रूणवत्शार्णप्रयत्नसमीपात्, तथा ‘शुणपेहमाणस्यार्थात्तुसरणादारेण, किमित्याह—‘सिद्धिदीक्षवति’ शिखिदीक्षवति मदविषयाकतया, तथा पस्त्विहीयते पुक्त्यापसरणेन, तथा—सियति’ दीयते निर्मूलत एवाशयविशेषपाण्यासद्वारेण, क इत्याह—‘यसुहकम्माणुवधा’ अ

पच. शुश्रकमात्रुवंधा भावरूपः कर्मविशेषरूपा चा, ततः किमिल्याह—‘निरनुवं-
धं चाशुभं कर्म द्वयाहेषमास्ते ‘जग्णसामद्वे शुहपरिणामेण’ भवसामयेण विपाकप्रवाहमयंगीकृत्य
शुश्रपरिणामेन श्वनंतरोदितरक्तप्रज्ञवेन, किमिल्याह—‘कयवद्वेवि य विसे अपकलेसिया,
पाटकवद्विषय विषं मंत्रसामयेन अदृष्टप्रकर्त्वं स्थात् श्वद्वपविपाकमित्यर्थः, तथा ‘सुहावणिजे सिया,
सुखापनेयं स्थात्, फलावेनोक्तं छदानीं सदुपायशिष्ठिलक्षणमेतदज्ञिधातुमाह—‘तद्वा आसाग-
लिजंतीत्यादि, आसकल्दीक्रियते आक्षियंत इत्यर्थः, तथा परिपोसिङ्कृति, पश्चियंते ज्ञावोपच-
येन, तथा ‘ऐमविङ्कृति’ निर्मायंते परिसमासिं नीयंते. क इत्याह—‘सुहकमाणुवंधा’ कु-
शलकमात्रुवंधा दृति आवः. ततः किमिल्याह—‘सोणुवंधशुहकमम्’ सात्रुवंधं च शुभमकर्म आत्म-
तिकात्रुवंधापेक्षं किंविशिष्टमित्याह—‘परिगटं, प्रकृष्टं प्रधानं ‘परिगटभावजियं’, प्रकृष्टभावार्जितं शु-
भभावार्जितमित्यर्थः, नियमफलदं प्रकृष्टवेनेव तदेवं चूर्तं किमिल्याह—‘सुप्पशुतेवि य महागदे-
सुप्रयुक्त द्वच महागद एकांतकद्वाणः ‘सुहफले सिया’ शुभप्रत्यं स्यादनंतरोदितं कर्म, तथा
सुहपवत्तगे सिया’ शुभप्रवर्तकं स्यादनुवंधेन, एवं ‘परमसुहसाहगे सिया’ परमसुखसाधकं स्या-

त, पारपेण निर्वाणप्रदग्मित्यर्थं यत एव ‘ अर्जु अपादिवधमेर्य ’ असाकारणात् अप्रतिवधमेर्य

दृष्टि वरहितमनिदानमित्यर्थं ‘ असुहजावनीजति ’ शशुज्जावनिरोधेन अशुभानुधनिरोधेनेत्यर्थं, शुज्जावनीजमिति कृत्वा एतत्सुन ‘ सुपणिहाण ’ सुपणिधान शोषनेन प्रणिधानेन ‘ सम्प पर्मियघ सोयघ अण्णपेहियघति ’ सम्यक्प्रशातामना पठितव्यमध्येतव्य श्रोतव्य तत्वाल्यानविधिना अनुभेदितव्य परिभावनीयमिति ‘ न च होउ मे एसा अण्मोदना सम्पविहिपुक्षिगा ’ इत्यादिनानिदानत्वात्, अस्य च तद्वक्षणायोगात् अनीहशय वानिदानत्वात् प्रार्थनादेवपि निदानत्वप्रसगात्, तथा चागमविरोधात्, आरुगगोहिलाज समाहित्वसुनम दित्वित्यादि, वचनश्रवणादित्यल प्रसगेन सुखपरिसमाप्तावसानमगदमाह—‘ एमो एमियणमिआणमियादि ’ नमो नतनतेभ्य देवकपिवदितेभ्य इत्यर्थ, केच्य इत्याह—‘ परमगुरुवीतरोगोऽन्न इति यावत् ’ एमो सेसणमोकारहाण ’ नम शेपनमरकाराहेऽन्य आचार्यादिभ्यो गुणपिकेत्य इति भाव ‘ जयउ सर्वज्ञशासन कुतीर्थपोहेन, ’ परमसबोहीए सुहिणो भवतु जीवा इति, परमसबोधिता प्रवरनोधिता तथा सुखिनो ज्ञवतु मित्यावदेपनिवृत्या

नच् जीवा: प्राणिन् इति. आयं वारतयं पातः ३. ‘पाचपडिवायगुणवीजाधाणसुतं सम्मतं’ पापप्रतिद्या-
 शेका तेन अकुशलानुबंधा श्रवव्यवहेदेन गुणवीजाधानं ज्ञावतः प्राणातिपातविशमणमिति तत्त्वन्यासः
 तथानुबंधतो विचित्रविपाकवत्कर्मधानमित्यर्थः; एतानुबूत्वकं सूतं पापप्रतिद्यातधर्मगुणवीजाधानरुद्धर्म-
 समाप्तमिति. पंचमस्त्रकव्याख्यायां प्रथमस्त्रव्याख्या समाप्ता ॥ श्रीरामु ॥

——
 आधुना हितीयस्मृतव्याख्या प्रस्तृयते—आस्य चायमज्जिसंवेधः—इह धर्मगुणवीजमाहितं, त-
 चैद्विनियात्तकालादिनिमत्तेदेन विषयते, एतदाज्जिस्मृत्येन तत एव धर्मगुणप्रतिपत्तिश्रद्धोप-
 जायते, तस्यां समुपजातायां यत्कर्तव्यं तदभियातुमाह—‘जायाए धर्मगुणपडिवत्तिस्त्राए’ इ-
 त्यादि, जातायां धर्मगुणप्रतिपत्तिश्रद्धायां ज्ञावतस्तथाविधकमक्षयोपशमेन भावयेत् एतेषां खल्पं
 धर्मगुणानां प्रकृतिसुन्दरत्वं जीवसंक्लेशविशुद्ध्यां आनुग्रामुकत्वं ज्ञावांतरवासनानुग्रामेन प्रोपकारित्वं त-
 था पीडादिनिवृत्या परमार्थहेतुत्वं परंपरया मोक्षसाधनात्वेन, तथा ऊरुचरत्वं सदैवानन्यासात्, भं-
 गे दारुणात्वं त्रगवदाङ्गावंडनतो महामोहजनकत्वं धर्मदूषकर्त्वेन त्रयो दुर्लभ्यात्वं विपक्षानुबंधिष्ठिति

पञ्च द्विका १८ प्रकारेण यथाशक्ति शक्त्यनुरूप न तत्पूनाधिकार्यां उचितविधानमेव शा
खोक्तेन विधिना अल्यतज्जावसारमहता प्रणिधानन्तेन शतिपद्येत धर्मगुणान्, न रासाज्ञिकया प्रवृत्त्या
अस्या विषाक्तदाहणत्वात् किञ्चतांहृतानित्याह—‘त जहेत्यादि’, तद्यथा—स्थूरशाणतिपातविरस
ए स्थूरमृष्टप्रसिद्धिहविरमणस्थूरैमेशुनविरमण स्थूरप्रसिद्धिविरमणस्थित्यादि, आ
दिशबदादुत्तरगुणप्रसिद्धि, आदादुपन्यासश्चेषा ज्ञानत इत्यभेदं प्रोक्षेति, उक्तं च—सम्भ-
त्तमित्त लादे । पलियपुहुतेण सावर्जु होङ्का ॥ चरणोचसम्पत्याणि । सागरसत्तरा होति ॥ ३ ॥
एव—अपडिक्षिए समस्ते । देवमण्डयज्ञमेषु ॥ अणतरसेद्विङ्क । एगज्ञवेण व सव्वाऽ ॥ २ ॥
इत्यादि, ‘पम्बिजिउण इत्यादि’, प्रतिपद्य पादाने यतेत अथिकृतगुणानां, कथमित्याह—सदा
क्षाण्डाहृष्ट स्यात् अध्यनश्ववणांयां, आङ्का आगम उच्यते, सदाक्षाण्डाम उच्यते, अनुभेदादा
रेण, सदाक्षाण्डापरतत्र स्यादनुशानप्रति, किंमेवमित्याह—आङ्का हि मोहविपरममत्रलदपनयनेन,
जल्द हेषादिज्ज्वलनस्य तट्ठियापनेन, कर्मव्याधिचिकित्साशाखा तत्त्वद्यक्तारणवेन, कल्पपादप शि-
वफलस्य तत्साधकत्वेन तथा ‘वज्जोङ्का इत्यादि’, वर्जयेत् अधर्ममित्रयोग अकल्याणमित्रसवध

पंच-

दीका वाचित्येत् अभिनवप्राप्तान् गुणात् स्थूरशाणातिपातिविमणादीन्, अगुणात् प्रति भजयत्वोक्तग्निंश्च अगुणाव् सह-
ना। अशुभयोगपरंपरा च अकृशलानुबंधतः, तथा 'परिहिक्ता' , इत्यादि, परिहरेत् सम्यग्लोकवि-
रुद्धानि तदशुज्ञाध्यवसायादिनिर्बन्धनानि, अतुकंपापरो जनानां मामुतेषामधर्मः, न विस्तरेद्धर्म-
न गहये जग्नेत्यर्थः, संकेशयत्येवेषा विंसाशुज्ञाभावत्वेन परमवैध्यविज्ञानं, तपेषेण अवोधिकला-
मात्यन् इति जनानां तज्जिमित्यभावेत्. तथा एवमालोचयेत् सुत्राङ्गमारेण न खल्वतः परोन्न-
व्यगोधिकलात् तत्कारणभावादा लोकविरुद्धत्वादिति. अंधत्वमेतत्साराटयां हि तदर्थनाभावेन, ज-
नकमनिष्ठापातानां नरकाद्युपगतकारणतया, अतिदारुणं स्वरूपेण संक्षेपश्रधानं चात्, अशुज्ञात्-
कंघमयर्थं परंपरोपद्यातज्ञावेनेत्, तथोक्तं—लोकः खल्ववाधारः । सर्वेषां धर्मचारिणां यस्तात् ॥ त-
स्माद्वोक्तविकल्पं । धर्मविकल्पं । सत्यानेन सत्यतिपत्यादिना, अंध इचानुकर्षकान् पातादिजयेत्, व्याधित इति वेद्यान् उ-
क्तज्ञेन, इद्दिः इवेश्वरान् स्थितिहत्युत्वेन, ज्ञित इति महानायकानाश्रयणीयत्वेन, तथा न इती ध-

१०

पत्र | संभित्रसेवनात् सुदरतरमन्यदिति कृत्वा वहमानयुक्त स्थात्, धर्ममित्रेषु आङ्गिकाकांकी यदत्तायाम-
स्या तेपामाङ्गाप्रतीच्छ्रु , प्रदानकाले तेपामेवाङ्गाविधायक , प्रस्तुताया तेपामेव आङ्गानिष्ठादक
इत्यौचित्येन तेपामेव ' प्रदिवेत्यादि ' प्रतिपञ्चधर्मगुणाहेश्च वर्तत, सामान्येनैव गृहस्थाना सम्य
गुचितेषु गृहिसमाचारेषु द्वादशवर्तेषु परिशुद्धानुष्टानकरणेन मनोगाकाययोगी परिशुद्धमन किय
शास्त्रानुसारेण परिशुद्धवाक्क्रिय , अनेनैव परिशुद्धकायक्रिय अनेनैन्, एतद्विशेषणमज्जिधातुमा।
ह—वर्जयेदनेकोपथातक सामान्येन गर्हणीय प्रकृत्या वहुक्रेता प्रवृत्तो आयुतिविशाधक परदोकर्पी
डाकर समारम आगारकमादिरूप तथा न चित्येत परपीमा सामान्येन न भावयेद्वैनता कस्यचि
दसप्रयोगे न गोचर्प कस्यचित् सप्रयोगे न सेवेत वित्याज्जिनिवेश अतल्याध्यवसाय, कितु उ
चित्यमन प्रवर्तक स्याद्वचनानुसारेण, एव न ज्ञापेतानुतमन्याख्यानादि, न पूरप निष्ठुर, न पैशू
न्य परम्प्रतिलिहारि नानिवद विक्यादि, कितु हितमित्यापक स्यात् सञ्चानीत्या, एन न हित्याद्भू-
तानि पृथिव्यादीनि, न गृहीयाददत्त स्तोकमपि, न निरक्षेत परदार रागत, न कुर्यादनर्थदम अ
पच्यानाचरितादि, कितु शुभ्रकाययोग स्यादागमनीत्या, तथा ' खाजोचियदाणेत्यादि ' तथा द्वा

पुंच-

शिका शोचितदानः अष्टत्राणविपक्षया, तथा लाजोचितज्ञोगः पादमायानिधि कुर्यात् । पादं विताय वर्धयेत् ॥ धर्मोपयोगयोः पादं । पादं भर्तव्यपोषणे ॥ १ ॥ तथान्वेष्युक्तं—शायाहर्थं नियुजीत । धर्मं यद्वाधिकं ततः ॥ शेषेण शेषं कुर्यात् । यत्वात्सर्वभैर्णविक्षितिकथनहीलत्वेन श्यादिति वर्तते, शुलपाणिधानेन गुणकरो य-
शाशकि जवानस्तापकः परिजनस्य स्यादिति वर्तते, शुलपाणिधानेन गुणकरो य-
द्योचनात् एवेणुणः स्यादित्याह—एवं यस्मात्तथावानेऽपि धर्मः जीवोपकारभावादेवान्यपाद्यन इति
जीवाविशेषण, किमित्येतदेवमित्याह—सर्वं जीवाः पृथग्युथग् वर्तते स्वदक्षणेऽदेन, किंतु मम-
त्वं बंधकारणं लोकस्त्वात्, उक्तं च—संसारांबुद्धिं खलु—कर्मोमिप्रियद्विता: ॥ २ ॥ मूल्यो जन्मनि जन्मनि
युज्यन्ते । तत्र कः कर्म वांधवः ॥ ३ ॥ तथा—श्यायतेऽस्मिन् संसारे । मूल्यो जन्मनि जन्मनि
॥ सर्वो नैवास्त्यर्थो कश्चि—द्यो न बंधुनेकधा ॥ ४ ॥ इत्यादि सर्वथा परिमावनामात्रमेतत् एव-
जनो न स्वजन इति. तहा तेषु तेषु इत्यादि, तथा तेषु तेषु समाचारेषु इत्यादि गृह्णिम-

९४

गुचितेभिति वर्तते रम्भितसमलागत स्यात् आभोगशुक्र कथमित्याह—अमुकोऽह देवदत्तादिना
मा अमुककुल ईहवाकाव्यपेदया, अमुकशिल्यो धर्मतस्तत्तदाचार्यापेदया, अमुकधर्मस्थानस्थित
अण्वताचायपेदया, न मम तद्विराघना साप्रत न मम तदारभो विराघनारभ, तथा वृद्धिमैतस्य
धर्मस्थानस्य एतदत्त सार, धर्मस्थान एतदास्त्रुतमातुगामुक्तवेन, एतचित्त सुदरपरिणामतवेन, अ-
सारमन्यतसर्वमर्थजातादीति, विशेषतोऽविद्यिग्रहणेन विषाकदारणत्वात्, यथोक्त—पापेनेगार्थं गां
धे । फलमानोति यत्कचित् ॥ वडिशामिपवत्तसु । विना नाश न जीर्णति ॥ ? ॥ इति एतदेव
मेवेत्याह—एवमाह ब्रिलोकन्यु समुपदितपुण्यसभार परमकारुणिक, तथाजयत्वनियोगात् स

मुख्यमहालयजननः सचाँभावकारि तत्साध्यार्थक्रियाज्ञावात् अविकृताणामनोऽवृक्ष्यवामावत्वान्मुद्दोः
श्यनिवारणीयः स्वजनादिवलेन, पुनः पुनरसुवंधि अनेकयोनिभावेन, धर्म एतस्यैषं मुख्योब्याधि-
कदृपस्य, किंविशिष्ट इत्याह—एकांतविशुद्धो निवृत्तिरूपो, महापुरुपसेवितस्त्रीर्थकरादिसेवितः, सर्वे-
हितकारी मैत्र्यादिरूपतया, निरतिचारो यथागृहीतपरिपालनेन परमानेदहेत्रुनिर्विषणाशत्तमित्यर्थः
एमो इमेसेल्यादि, नम एतस्यै धर्माय श्रावनंतरोदितरूपाय, नम एतद्धर्मप्रकाशकेऽयोऽहेद्यः,
नम एतद्धर्मपालकेऽयो यतिःय, नम एतद्धर्मप्ररूपकेऽयो यतिःय एव, नम एतद्धर्मप्रतिपत्त्यः श्रा-
वकादिःयः, इड्डामयहमेन धर्मं प्रतिपत्तुमनेनेतत्पक्षापातमाह—सत्यमनोवाकाययोगे, अनेन तु सं-
पूर्णप्रतिपत्तिरूपं प्रणिधिविशेषमाह—प्रवतु ममेतत्कल्याणं अधिकृतधर्मप्रतिपत्तिरूपं परमकल्याणा-
नां जिननामनुभावतसदनुश्रुतेऽर्थः, सुप्रणिधानमेव चितयेऽपुनः पुनः, एवं हि स्वाशायादेवेत-
निमित्तोऽनुश्रुत्वा इति. तथा एतद्धर्मसुकृतानां यतिनां अवपातकारी स्थात आकृकारीति ज्ञावः प्रथा-
नं मोहदेदनमेतत् तदाकृकारित्वं, तन्मोहदेदनयोगनिष्ठंगतयेति हृदयं. एवं कुशलाद्यासेन वि-
श्वाख्यमान एतसेवक इति प्रक्रमः, शावनयोक्तरूपया कर्मापणेन हेतुना भैप्रयेतस्य धर्मस्य यो-

गयता, एतदेवेत्याह—तथा ससारविरक्त स्वदोपज्ञावनया। सविनो ज्ञवति मोक्षार्थीं अममो मम
नगहित अपरोपतापी परपीडापरिहारात्, विशुद्धो ग्रव्यादिभेदेन, विशुद्धमानज्ञानं शुज्जकडकवृ
द्येवति साधुधर्मपरिज्ञानारम्भुन्नाथेऽप्यत्रक सुन्न समाप्तम् ॥ इति
पञ्चसूत्रामूल्यालया द्वितीयसूत्रव्याख्या समाप्ता ॥ श्रीरस्तु ॥

व्यधुना तृतीयसूत्रव्याख्या प्रस्त्रयते, अस्य चायमप्यस्वध, अनतरस्तुते जाताया धर्मगुणप
तिपत्तिश्रिठाया यत्कर्तव्य तदुक्त, तच कुर्वता साधुधर्म परिज्ञावितो भगवन्ति, तस्मिन् परिज्ञाविते य
त्कर्तव्य तदप्निधातुमाह—परिज्ञाविते साधुधर्मं अनतरसूत्रोदितेन विधिना यथोदितगुण ससार
विरक्त सविन अमम अपरोपतापी विशुद्ध विशुद्धमानभान सन् यतेत सम्यग्विधिना अमु ध
र्म प्रतिपत्तु कथमिलाह—अपरोपतापमिति नियाविशेषण, किमेतदाश्रीयत इत्याह—परोपता
पो हि तत्प्रतिपत्तिविष्णु परोपतापो यस्माद्धर्मप्रतिपत्तयतराय एतदेवाह—च्यापाय एवैप धर्मप्रतिप
त्तौ परोपताप कथमिल्याह—न सद्वकुशलारभतो हित, अकुशलारजश्च धर्मप्रतिपत्तावपि परोप

तापः त चान्युक्तत्र प्रायोऽयं संभवतीति संज्ञविपरिहारार्थमाह—अपतिशुद्धौ कथंचिकर्म वैचित्र्य-
तः प्रतिबोधयेन्मातापितरौ, ननु प्रायो महासत्वस्येतावप्रतिशुद्धौ भवत इति कथंचिदित्याह, भुञ्जय-
लोकसप्तलं जीवितं प्रशस्यत इति शेषः. तथा सगुदायकृतानि कर्मणि प्रक्रमाच्छुज्ञानि समुदाय-
फलानीह्यनेन ब्रूयोऽपि योगालेपस्तथा चाह—एवं सुदीर्घो वियोगः ऋवपरंपरया सर्वंपामस्याकमिः
ति प्रक्रमः, अन्यथेवमकरणे एकवृक्षनिवासिशकुन्तल्यमेतेच्चेष्टिनिमिति शेषः, यथोक्तं—वासवृद्ध-
समागत्य । विगड्णति यथांकजाः ॥ नियतं विग्रयोगांत—स्तथा ज्ञूतसमागमः ॥ १ ॥ इत्यादि, एत-
देव सपष्टयत्वाह—बहामो भृत्युः अनिवारितप्रसरः प्रत्यासननश्चादपायुस्वेन, तथा उर्द्धं मनुजांत्वं
ज्ञवान्धाचिति शेषः, अत एवाह समुदपतिरत्नल्यमतुर्द्यं अतिङ्गुरपमित्यर्थः कुत इत्याह—अन्य-
त्रावाः पृथिवीकायादिसंबंधिनः कायस्थित्या, यथोक्तं—आसंख्योसणिष्ठेसणिष्ठीञ् एगिंदिग्याण-
चल्लग्नं ता चेवल्ले अपांतावणसइल्ले वोध्या. एते च दुःखवहूत्या भृतकटासातचेदनीया मोहांध-
कारा:, तद्वदयतीवतया अकृशत्वानुवंधिनः प्रकृत्याऽसंचेष्टाहेतुवेन, यत एवासतः अयोग्या: शुद्धध-
र्मस्य चास्त्रिवदकृष्णस्य, योग्यं चेतनमनुजांत्वं किंविशिष्टमित्याह—पोताङ्गं जयसमुद्दे तदुत्तारकत्वेन,

यत एनमतो युक्त स्वर्णार्थं नियोक्तु धर्मलब्धकणे, कथमित्याह—सगरस्थगितविक्षिप्तं छिडाणि प्राणा
तिपाताचिरमणादीनि, तथा ज्ञानकरणधारमजीवणा तदुपयोगत, तप परानजनन अनशनाद्याद्यादोच
नतया, एप युक्त स्वर्णार्थं नियोक्तु, किमित्यत आह—कृष्ण एप बुर्लेस कृष्ण प्रस्तान सर्वका
गौपमातीत एप, कथमित्याह—सिद्धिसाधकर्त्वेन हेतुनादेया चैपा जीवाना सिद्धिरेव, यत्रास्या
स्तिर्णो जन्म प्राइभार्विलब्धकण, न जरा वयोहानिलब्धकण, न मरण प्राणस्यागलदक्षण, नेष्टवियोगस्त
दभागात्, नानिष्टसप्रयोगोऽत एव हेतो, न कृद्वयुक्तकारूपा, न पिपासा उदकेत्रारूपा, न वान्य
कश्चिद्दोप शीतोष्णादि, सर्ववाऽपरतत्र जीवावस्थान अस्या सिद्धान्तिप्रक्रम यशुभरागादिर
हितमेतदवस्थान, एतदेव विरोध्यते—शांत शिवमब्यानाधमिति, शात शक्तिरौपि कोधाद्यज्ञावे
त, शिवसरक्ताशिवाज्ञापत, अव्यानाथ नि दियत्वेनेति ‘विनरीञ्ज य’ इत्यादि, विपरीतश्च म
सारोऽस्या सिद्धेन्द्रिन्मादिरूपत्वात्, मर्वोपदगलयोऽय यदाह—जगमरणदौर्गत्य—द्वयाधस्त्वावदा
सतां ॥ मन्ये जन्मपि वीरस्य । त्रूयोत्त्रूयस्पाकर ॥ ३ ॥ आत एवाह—अनश्वितस्वज्ञाव समा
र, अत एव हुत्यप्रमुखी पर्यायत सदयसत् स्वप्न इव सर्वमास्थाभावेनेति, यत एन तदलमल

प्रतिबंधेन संसारे, कुरुत ममात्मग्रहं, कथमित्याह—उद्धर्तैन वयवहेतुं संसारं शूयं, अहमपि शु-
ष्माकमनुमत्या साधयायेऽप्यवहेदत्तं, किमित्यत आह—निर्विष्णु जन्ममरणाभ्यां संसारगमित्यां,
समुद्घाति च मम समीहितं संसारवयवहेदत्तं गुरुप्रभावेण, एवं शेषाणपि जायादोनि बोधयेदौचि-
त्योपन्यासेन, ततः सममेभिर्मातापितादित्तिः सेवेत धर्मं चाश्चित्तलक्षणं, कथमित्याह—निराशस
एव सर्वदा इहलोकप्रद्वौकाल्यां, एतत्प्रममुनिशासनं वीतशगवचनमित्यर्थः, ‘अबुभ्रमाणेषु
इत्यादि, अबुध्यमानेषु च मातापित्रादिषु कर्मप्रिणिष्टा हेतुश्रुतया विद्यात् यथाशक्ति शक्त्यनु-
सारेण तदुपकरणमर्यट्यागादीस्तर्थः, कारणो कार्योपचारात्, किं द्रुतमित्याह—आयोपायशुद्धं स्व-
मल्या ततोऽन्यसंब्रुतिरायः कृदांतशदिष्टपायः, किमेतदेवं कुर्यादित्याह—कृतकृतैवा वर्तते करुणा ॥
मातापित्रादिभिर्मित्यर्थः, शासनोब्रुतिनिमित्यर्थः, ततोऽनुज्ञातः सर-
वं च, किंविशेष्यमित्याह—धर्मप्रधानजननी जने शासनोब्रुतिनिमित्यर्थः, तदनुकूलाप्रवृत्तिः प्रवृत्तिः ॥
मातापित्रादिभिर्मित्यर्थः, प्रतिपद्येत धर्मं चाश्चित्तलक्षणं, अन्यैवमपि तदनुकूलाप्रवृत्तिः ॥
व आवत उपधायुक्तः स्यादित्यर्थः.. उक्तं च—निर्माण एव भावेन । मायावांस्तु ज्ञावेत कच्चित् ॥

तथैव इ स्वामिदिकथनेन सपादये द्वर्माराधनं, सर्ववा अप्रतिपद्यमानात् अमुनापि प्रकारेण त्येजेना
नातापित्रादीन्, अस्थानगलानौपधार्थत्यागज्ञातेन, झातमुदाहरण, एतदेवाह—‘से जहेस्यादि
ना’ तद्यथा—कश्चित्पुरुषो विवक्षित कवचिकातार गत सन् मातापितृसमेत, ज्ञार्थाद्युपदर्शण
मेतत्, तत्प्रतिनदो ब्रजेत्, तयोर्मातापित्रोरुद्र कातारे नियमघाती पुरुषमात्रासाध्य सरवदौपधो
महांतक स्यात्, आतक सद्योघाती रोग, तवासौ पुरुष तत्प्रतिनयान्मातापितृप्रतिनधेन एवमा
लोचयेद्यदेतो मातापितरो न प्रवतो नियमत योपधमतरेणैपथ विना, औपधमावे च सशाय,
कदाचिद्वतोऽपि कालसहावेतो मातापितरो, तथा तेन वृत्यावादनादिना प्रकारेण सशाय तदो
पधनिमित्त तयोर्मातापित्रोरुपधार्थ स्ववृत्तिनिमित्त च आमवृत्यर्थं च लाजन साधु शोभन, कथ-
मित्याह—एप लागोऽल्याग सयोगफलवतात्, अस्याग एव लागो वियोगफलवतात्, यदि नामेव त-
त किमित्यात् आह—फलाभन प्रधान वृथाना पडितानां धीरा एतदहीर्णिनो निषुणवृक्षा फलदर्शि
न, स ते इत्यादि स पुरुषलौ मातापितरो औपधमपादनेन जीवयेत्, सभवत्येतदत एवाह—स
सभवात्पुरुषोच्चित मे तद्युद्देत्र लाग इति एप वृष्टांतोऽयमर्थोपनय इत्याह—एवमित्यादिना एव

पंच-
टीका

शुक्रपाहिको महापुरुषः परीतसंसार इत्यर्थः; यथोक्तं—जस्म अवहो पोशल—परिषट्टो सेसर्वं-
संसारे ॥ सो शुक्रपाहिकउ खबु । आहिगे पुन कएहपर्कीजु ॥ ३ ॥ किमयमित्याह—संसारका-
तारपतिः सन् मातापितृसंगत उपदेहकाणमेतत ज्ञायदिनां, धर्मप्रतिवश्चो विहरति, तयोर्मात्रापि-
त्रोस्त्र संसारकांतारे नियमविनाशकः अप्राप्तवीजादिपुरुषमात्रासाध्यः संभवत्सम्यक्तवाद्योपधः मर-
णादिविषयः कर्मातंकः स्यात् क्षिष्ठकमेत्यर्थः. तत्रासौ शुक्रपादिक्षुरुपः धर्मप्रतिबंधादेतोः एवं स-
मालोच्य विनश्यत एतो मातापितरौ अवश्यं सम्यक्तवाद्योपधविरहेण सम्यक्तवाद्योपधनावेन, तसं-
पादनेन सम्यक्तवाद्योपधसंपादने विभाषा कदाचिदेतसंपादयितुं शक्यते, कदाचिन्निवेत्येवंरूपा, का-
लासहै चैतो व्यवहरतः, तथा जीवनसंज्ञवान्निश्चयरतु न, यथोक्तं—आशुपि वहूपसर्गे । वाताहृत-
सलिलाद्युद्युदानित्ये ॥ उच्चरतस्य निःशसिति यः । उसो वा यद्विद्युते तज्जितं ॥ ४ ॥ तथा ते-
त सौहित्यापादनप्रकारेण संस्थाप्य इहहद्योकचिंतया तयोर्मातापित्रोः सम्यक्तवाद्योपधनिमित्ता
विशिष्टुर्वादिजावत् धर्मकथादिजावत् ख्यवृत्तनिमित्तं च कृत्यकरणेन हेतुना त्यजन्संयमप्रतिपत्त्या
तो मातापितरौ साधुर्यमशीलः सिद्धौ सिद्धविषये, किमित्येतदेवमित्याह—एष लागोऽल्यागस्तत्व-

पञ्च शावनातस्त्रुदितप्रवृत्ते अत्याग एव ल्यागो मिर्यात्वाज्ञावनातस्तदल्हितप्रवृत्ते, तत्त्वाक्षय सातुरनधमन
प्रधान बुधाना परमार्थत परमोर्थेन धीरा एतहर्मान आसन्नभव्या नान्ये, स ते इस्यादि, स शुक्ल
पादिक् पुरुषस्त्रो मातापितरो सम्यक्वायैप्रसपादनेन जीवयेदात्यतिक्, कथमिलाह—श्वसरण
मरणावच्यनीजयोगेन चरमपरणान्यकारणसम्यक्तचादियोगेनेत्यर्थ, सञ्चवत्येतदत एवाह—सभवा
त्युक्तपोचितमेतद्युक्तेनेय तत्याग इति किमिलत आह—इति त्रितीयो भातापितरो इति रुचा ५
पूर्वं सता सत्पुरुषाणा, जगवाननन इति महावीर एव परिहरन गज्जाभिग्रहतिपत्या अकुशला
तुवधिन तथा कर्मपरिणल्या मातापितृशोक प्रब्रज्याग्रहणोद्घवमिल्युक्त च—अह सत्तममिमा मासे ।
गज्जांत्रो चेवप्रिणाह गिएहे ॥ णाह समणो होहे । अम्मापियरे जियतमि ॥ २ ॥ प्रस्तुतनिग-
मनायाह—एवमपोपताप सर्वेषां सम्यक्प्रवर्जेदिति योग विधिशेषमाह—सुगुरुसमीपे नान्यन,
पूजित्वा ज्ञागवत्तो महावीर जिनान तथा साधून यतीन् तोपित्वा विजवोचित कृपणादेव दुखितस
त्वानितर्थ, सुप्रयुक्तावश्यक समुचितेन नेपत्यादिना स विशुद्धनिमित्त प्रतियोग समप्रिवासिती
गुरुणा गुरुमत्रेण विशुद्धसमानो महता प्रमोदेन द्योकोनरेण सम्यग् ज्ञाववदनादिना शुद्ध्या प्रव

पच- जेत, किमुक्तं जवति? दोक्षयमेत्यः संबलेत्यः प्रोक्षेणा प्रवज्जेद्वर्थः, एषा
 दीका जिनानामाङ्गा यदुतैवं प्रवजितव्यं, इयं च महाकव्याणेति कृत्वा न विशधितव्या बुधेन नात्यशा-
 कर्तव्येत्यर्थः: कस्मादित्याह-महानर्थभयात्, नाङ्गाविशधनतोऽन्योऽनर्थः, अर्थवतदाराधनाः, इत्यत-
 एवाह-सिद्धिकांक्षिणा मुक्तयर्थिनेति, न खटवाङ्गाशधनतोऽन्यः [सिद्धिपथ इति ज्ञावनीयं, प्रवज्जय-
 ग्रहणविधिस्तुतं समाप्तं, तत्वतः प्रवज्जयाश्रहणविधर्थस्तुतकं समाप्तं रुद्धं. इति पंचमन्त्रकव्याख्यायां तु-
 ३२

तियमन्त्रव्याख्या। समाप्ता ॥ श्रीसतु ॥

सांप्रतं चतुर्थमन्त्रव्याख्यते, अस्य चायमन्त्रिसंबंधः—अजंतरसूत्रे साधुधर्मं परिश्राविते यत्.
 कर्तव्यं तद्भक्तं, तत्वं विधिना प्रवज्जयादौ ग्राहेतत्, अस्याश्रयामभिधातुमाह—स एवमन्त्रिप-
 र्वाणे सुविहिजावतो किरियापलेण ऊङ्गतित्यादि, स प्रस्तुतो मुमुक्षुः एवमुक्तेन विधिना अग्निप्र-
 वजितः सन् सुविधिभावतः कारणात् क्रियाफलेन शुद्धयते, समयक् क्रियात्वादधिकृतक्रियायाः, स ए-
 व विशेष्यते—विशुद्धचरणो महासत्वः, य एवंस्तुतः, अतो विपर्ययमिति मिथ्याक्षान्तर्लुपं, एतदज्ञावे

द्विपर्यामावो अविप्रेतमिदि सामान्येनैव, कुत इत्याद—जपायप्रवृत्ते, द्यमेन कुत इत्याह—
नाविपर्यस्तोऽनुपाये प्रवर्तते, द्यमेवाविपर्यस्तयाविपर्यस्तो यद्गतोपाये प्रवृत्तिरन्यथा तस्मिन्ब्रव
विपर्य, एवमपि किमित्याह—जपायश्चोपेयसाधको नियमेन करण कार्याव्यप्रिजित्वारित्यर्थं एत
ज्ञाननस्त्रावस्य तत्कारणावायोगादतिप्रभगात्, एतदेवाह—तत्स्वतत्वत्याग एवोपायोऽन्यथा स्वमु
पेयमसाध्यत कुत इहातिप्रसगात्, तदसाधकत्वाविशेषेणात्मायस्यायुपायकल्पसगात्, न चेव व्य
वहारोऽहेद आराकनीय इत्यर्थं, निश्चयमतमेतदिति सुदमत्रुद्भिगम्य, सेसमेत्यादि, स एव समजि
प्रब्रजित समलोटकाचन सन् समर्तुमित्र एव निवृत्ताप्रहडु ए अत स प्रशामसुखमेत अधि
कारितया सम्यक् शिक्षामादते ग्रहणासेकनाल्पा, कर्यमित्याह—गुरुकुलायासी अनेन गुरुप्रतिपद्ध
तदहुमानात्, विनीतो गाहाविनयेन, ऋतार्थदर्शी तत्वार्थदर्शी, न इतो गुरुकुलवासात् हिततत्वमि
ति मन्यते वचनात्मारित्वात्, वचन च—एणसस होइ जागी । विरयरञ्जु दसषे चरित्ते य ॥

पंच-

टीका

३५

किंमित्याह—परमांत्रो रागादिविषयतयेति कृत्वा अधीते स्तुं पातश्रवणात्यां किंचिशिष्टः सन्नि�त्याह—वद्वाद्वो अनुष्टुप्प्रति आसंसाविष्मुक्तः इहलोकाद्यपेक्षया, आयतार्थी मोक्षार्थी, अतएव स एवं द्रुतः, तत्सुत्रमवैति सर्वथा याथात्येन, ततः किंमित्याह—ततोऽवगमात् समयनिश्चयं जते तत्सञ्च, एतद्वीराणां शासनं, यदुतैवमधीतं समर्पणियुक्तमिति. अन्यथा अविद्याध्ययने अनियोगः, नियोगादन्योनियोगः, विपर्ययान्नियोग इत्यर्थः. अत एवाह—अविद्यिगृहीतमंत्रज्ञातेन तत्वापि गृहादिजावादिपर्ययात् योग एव, अनाराधनायामेकांतेन प्रवृत्तस्य न किंचिदिष्टमनिष्टं वा फलं मोक्षान्मोहद्विद्वद्वन्द्वाद्यानं हि मोक्षफलमेव, यथोक्तं—श्रामणस्य फलं मोक्षः। प्रधानमितरापुनः। तत्वतोऽफलमेवेह। ज्ञेयं कृपिपद्वाद्यवत् ॥ १ ॥ भेगस्यात्मुन्मादोद्येव, यथोक्तं—उन्मादंवलमेजा—रोगातंकं वपाभणोदीहं ॥ केवलिपणताउँ । धममाउँ वा विसंभेज्ञा ॥ २ ॥ न पुनरसम्यक्तव्यमेव, कथमलानाराधनायां न किंचिदित्याह—तदनांजतो ध्रुवं तत्वतस्तस्यानांज्ञाति. न चान्यस्मिन्नेवोऽवलतिप्रसंगात् इहैव लिंगमाह—अत्रानाराधनायां मार्गदेशानायां तात्त्विकायां दुःखं श्रएवतो जवयुक्तं च—शुद्धदेशाना हि कुदसत्वमृगशूक्षसंत्रासनसिंहनादः; तथा अवशीरणा मनागत्यु

तरक्कणो न इ ल तथा अप्रतिपनिस्त्रितोऽपि द्युतरक्कमिष्ठो नावधीरणा, तत किमित्याह—जैव मनाराधनयाधीतमधीते सुन्त तत्वत, कुत इत्याह—अगमविरहेण मम्यगच्छोधाजावेन नैपा मा र्गगामिन एकात्मनाराधना भवति, सम्यक्तचादिभावे सर्वेषां सत्तिक्यायोगात् यत एवाह—विरा ध्यनेत्यादि विराधनप्रस्त्रमादियथनस्य अनर्थमुखा उन्मादादिजावेन, अय च गुरुतरदोषापद्यार्थं हेतु, पारपर्येण मोक्षगमेवेत्यर्थं कुत इत्याह—तस्यारभाद् धुव मोक्षगमनस्येवारभात् कटकल्व रसन्मोहयुक्तस्येव सदच्चनि एतज्ञावे दिग्गमाह—अत्र विराधनाया सत्या मार्गदेशनायां पारमार्थं काया अनन्तिनिवेदा श्रुवतो भवति, हेयोपादेयतामधिकृत्य यथाह—सतेषु सनदत्तवधनधिरवन्मू कवच रूपादिषु तथा सन्मोहादिति, तथा प्रतिपत्तिमात्रं मनागिवराधकस्य नानन्तिनिवेश, तथा कियारज्ञादपतरविराधकस्य न प्रतिपत्तिमात्र, एव किमित्याह—एवमपि विराधनयाधीतमधीत सुन्त चावत, कुत इत्याह—अवगमलेशयोगेन, अय सर्वीजो नियमेन विराधक सम्यगदर्शनादिषुक्त इत्यर्थं कुत इत्याह—मार्गगमिन एवेषा विराधना प्राप्तीजस्येति ज्ञान, न सामान्येनैव विवपाथनहुल स्यात् निरुपत्रमक्षिप्तपूर्वत, निरपायो यथोदित मार्गगमीति प्रक

पंच- गः; एतदेवाह—सूलोक्तकरि भवति सर्वीजो निरपायः प्रवचनमातुरंगतः सामान्येन तद्युक्तः, वि-
शेषेणैतदेवाह—पंचसमितः त्रिगुसः; ईर्यासमित्याद्या: समितयः पंच, मनोगुण्याद्याश्च तिसो गुप-
टीका य इति सम्यग्ज्ञानपूर्वकमेवगमित्याह—अनर्थपरश्चारित्रप्राणरक्षणेन एतत्यागः प्रवचनमातुर्यागः
सम्यगेव तद्भुजानातिति योगः; कस्यानिर्धपर एतत्याग इत्याह—अव्यक्तस्य आवचालस्य, के-
नोदाहरणेनेत्याह—शिशुजननीत्यागज्ञातेन, शिशोर्वालस्य जननीत्यागोदाहरणेन. स हि तत्या-
गाद्विनश्यति. व्यक्तोऽन् एव इत्याह—व्यक्तोऽन् आवचिंतायां केवली सर्वेऽन् एताकलब्रूतः प्रवचन-
मातुरफलब्रूतः सम्यग्भावप्रिणत्या एतद्विजानात्यनंतरोदितं, एतदेवाह—ह्विविष्या परिक्षया इपरिक्षा-
यापरिक्षया च तत्ववोधमात्रस्याः प्रत्याख्यापमिङ्का तकर्मक्षियस्त्रूपा ॑ तहा आमासेत्यादि ॒ तथा
आश्चासपकाशहीं पं दीपं वा सम्यग्विजानातीति वर्तते, कि विशिष्टमित्याह—संपदनस्थिरादिचेद इह
ज्ञवान्याश्चासदीपः मोहांधकारे छुःसगहने प्रकाशादीपश्च, तत्राद्यः संपदनवानसंदनवानंश्च कुवनवान-
कुवनवांशेतर्थः; इतरोऽपि स्थिरोऽस्थिरश्च अप्रतिपाती प्रतिपाती चेत्यर्थः. अर्थं च यथासंख्यं मनु-
ष्ये क्वायोपशमिकद्वायिकद्वायिकइकज्ञानस्त्रूपश्च, भुभयलाद्यो नाक्षेपेणोपसि-

द्वये सप्तत्रिपायत्वात्, चरणस्तु मिठ्डये नि प्रत्यपायत्वात् सम्यगेतद्विजानाति, त केवल विजानाति
अप्सदनवत् स्थिरार्थमुद्यम करोति सूक्तनीला, कथमित्याह—यथाशक्ति शक्त्यनुरूपमस्त्रातो ब्राति
गहित, अनुरुक्त औत्सुक्यरहित फलप्रति अससक्योगाराधनो ज्ञवति, नि सप्तत्रामण्यापार
कर्ता स्वागुरुसात्तिवात्, सूत्र च—‘जोगो जिणसासणमि दुक्कक्षया पञ्जजतो अणोणमनाहतो
असवतो होइ कायबो’, एवमुत्तरोत्तरयोगसिद्धार्थं धर्मव्यापारसिद्धये इत्यर्थं किमित्याह—सुन्य
ते पापकर्मणा तत्कुणप्रतिच्छकेन, इत्येव विशुक्लमान सन् आज्ञान आजन्म ससार वा ज्ञावकि
या निर्वाणसाधिकामाराधयति, निष्पादयत्यौचित्यारज्ञनिर्वहणरूपा, तथा प्रशमसुखमत्तुज्ञवति ता
लिक कथमित्याह—अपीडित सम्यमतप क्रियया आश्रवविरोधानशनादिरूपया, तथा अव्यवित
सन् परीपहोपसर्वे शुद्धदन्यादिपि, कथमेतदेवमिति निदर्शनमाह—व्याधितस्य सुक्षियाङ्कातेन
रोगितस्य शोषनकियोदाहरणेन, एतदेवाह—‘से जहेत्यादि’ तद्यथा—कश्चित्सलो महाव्या
धिगृहीत कृष्णादिश्वस्तु इत्यर्थं, अनुग्रहतत्वदेवदन अनुग्रहतव्याधिवेदन विज्ञाता स्वरूपेण वेदनाया
कमुक्षुहीत कमुक्षुनकरिचिद्विष्टो निर्विष्टलवत्सत्त्वदनयेति प्रमम, तत किमित्याह—सुवेद्यन

पञ्च- चनेन हेतुश्रूतेन सम्यग्वेपरित्येन तं व्याधिमवणाय यथाविधानतो यथाविधानेन देवतापूजादिव-
दीका क्षेण प्रपञ्चः सुक्रियां पश्चिमाचनादिरूपां निरुद्युद्वाचारः सत्र प्रत्यपायज्ञात्तथातुवप्यज्ञोजि-
व्याध्यनुग्रहेयतः, अनेन प्रकाशेण गुच्छमानो व्याधितो रोगाद्यपगमेन निर्वत्सानवेदनः कं ख्वाच-
सावात् समुपलभ्यारोग्यं तदुपलंभेन प्रवर्धमानतद्वाचः प्रवर्धमानारोग्यज्ञावः तद्वाज्ञवृत्या आरोग्य-
दाज्ञनिर्वृत्या तत्प्रतिवधात् आरोग्यप्रतिवधाद्वेतोः शिरावेधकारपातकमावेऽपि-
त्यर्थः, व्याधिसमारोग्यविक्षानेन व्याधेः सम्यग् यदारोग्यं तदवचोधेनेत्यर्थः, किमित्याह—इष्टापत्ते-
गरोग्यनिष्पत्तेहेतुरत्नाकुलभावतया निर्वंधनाल्लावात्, तथा क्रियोपयोगेन इति कर्तव्यताया वेधेन
हेतुना अपीडितः अव्यधितो निर्वातस्थानासनोषधपानादिना, किमित्याह—शुज्ज्ञेश्यया प्रशस्तमा-
वरूपया वर्धते वृद्धिमाप्नोति, तथा वैद्य च वहमन्यते महापायनिवृत्तिहेतुर्यं ममेति सम्यग्क्रान्तः,
एष दृष्टान्तोऽयमथैर्पनयः, एवमित्यादि, एवं कर्मव्याधिग्रहीतः प्राणी, किंविशिष्ट इत्याह—श्रुत्युत-
जन्मादिवेदनः, आदिशब्दाङ्गरामरणादिग्रहः, विज्ञाता दुःखरूपेण जन्मादिवेदनया, ननु तत्वेचा-
शक्तया चिपर्शस्त इति, ततः किमित्याह—निर्विष्ट्वात्यतः, ततः जन्मादिवेदनाया, किमित्याह—

पन्न
गीका
३८

सुगुलवनेन हेतुना अनुष्टानादिता तमवगम्य सुगुरु कर्मव्याधि च पूर्वोक्तविधानतः तृतीयसदूको
केन विधानेन प्रपञ्च सन सुक्रिया प्रवर्जन्या निरुद्धप्रमादाचारो यदृद्भया असारशुद्धतोजी सयमातु
गुणेन, अनेन विधिना मुच्यमान कर्मव्याधिना निवर्तमानेष्टवियोगादिवेदनस्तथा मोहनिशुत्या,
किमित्वाह—समुपलक्ष्य चरणरोग्य सुपुलज्ञेन प्रवर्ध्यमानशुभमाव प्रवर्धमानचरणरोग्यमान,
वहुतरक्षमव्याधिविकरनिशुत्या तद्वाभनिशुत्या तत्प्रतिवधविशेषात् चरणरोग्यप्रतिवधविशेषात् स्वा-
ज्ञाविकालकरणात्परीपहोपसर्वज्ञावेऽपि कुहिद्व्यादिव्यसनभावेऽपि तत्प्रसवेदनासम्यग्ज्ञानादेतो, त
था कुर्माद्यारप्यवृद्ध्या द्वायोपशमिकभाववृद्ध्या स्थिगभावयत्वेन चिनाश्येण हेतुना, तथा धर्मोपयोगा
त् इति कर्तव्यतानोधाकरणात् सदा स्त्रिमत जावद्विरहित प्रशात्, किमित्याह—तेजोलेशया
शुजप्रजावरूपया वर्धते वृद्धिमतुभवति, गुरु च वहुमन्यते जाववेद्यकटप, कथमित्याह—यथोचित
गौचित्येन असगप्रतिपत्त्या होहरहितस्तदप्रतिपत्त्या, किमस्या उपन्यास इत्याह—निर्संप्राप्त
तिज्ञावेन सांसिद्धिकप्रवृत्तिवेन हेतुना, एषाऽसगप्रतिपत्तिशुर्वा व्याख्याता जगचक्षि, किमित्यत
आह—भावसारा तथ्योदयकज्ञावविरहेण विशेषत असगप्रतिपत्ते इहेव युक्त्यतरमाह—जगच

पंच-

टीका

५०

द्वहमानेन श्चिंत्याचिंतामणिकदपतीर्थकरप्रतिबंधेन, कथमयमित्याह—यो मांप्रतिमन्यते शापतः स गुरुमित्येवं तदाङ्गा जगवदाङ्गा, इन्हें तत्वं व्यवस्थितं, अन्यथा गुरुवहुमानव्यतिरेकेण क्रियाप्रक्रिया प्रत्युपेक्षणादिरूपा, शक्रिया सत्क्रियातोऽन्या, किं विशिष्टेत्याह—कुलयानारीक्रियासमा छःशीद्वानितोपवाराक्षिया प्रत्युपेक्षणादिरूपत्वा, ततः किमित्याह—गर्हिता तत्वत्वेदिनां विद्धुषां, कस्मादित्याह—श्रावकत्यायोगतः, इष्टफल्यादन्यकर्त्तां मोक्षात्सांसारिकमित्यर्थः, तद्योगात्. एतदेव रप्तयज्ञाह—विपाक्त्रुप्रिमन्न झातमट्टं विपाकदारुणं विशाधनासेवनात्, एतदेवाह—आवर्त्तएतत्पर्कर्त्ता, आवर्त्तते प्रणिनः अस्मिन्नित्यावर्त्तः संभारः स एव तत्वतस्तत्पर्कर्त्ता विशाधनाविपजन्यं, किंविशिष्ट आवर्त्त इत्याह—अशुज्जात्मुवंधः, तथातिथा विशाधनोत्कर्पण, एवमकर्त्त गुर्विवहुमानमजिधाय तद्वहुमानमाह—आयत इत्यादिना, आयतो गुरुवहुमानः साद्यपर्यवसितवेन दीर्घिवादायतो मोक्षः स गुरुवहुमानं गुरुज्ञावप्रतिबंध एव मोक्ष इत्यर्थः. कथमित्याह—अवंश्यकरणवेन मोक्षप्रत्यप्रतिबद्धसमयहेतुवेन, एतदेवाह—अतः परमगुरुसंयोगः, अतो गुरुवहुमानातीर्थकरसंयोगः, ततः संयोगादितस्तसंवंधत्वात् सिद्धिरसंशार्यं मुक्तिरेकांतेन, यतश्चेवमतः, एपोऽल शुभमोदयः गुरुवहुमानः,

पन कारणे कायोपचारात्, अथमेव विग्रेष्यते—प्रकृष्टतदनुवध प्रधानशुजोदयानुवध तथातश्चारायनो
त्सर्वेण, तथा ज्ञवद्याधिनिकित्सक्षुरुनहुमान एव हेतुफलज्ञावात्, न इत सुदर पर गुरुनहुमाना
त्, उपमात्र न विद्यते गुरुनहुमाने सुदरवेन भगवदहुमानादित्यजिप्राय स एव गङ्गा स तावद
विद्यतप्रवर्जित, एव प्रकृ विमलविवेचात्, एवभाव विवेकाभावेऽपि प्रहृत्या एव परिणाम सामा
न्येन शुर्वज्ञावेऽपि क्षयोपशमन्मानुपवर्त, यथोक्त—विवेकशुभज्ञावपरिणामा वचनगुरु तदज्ञावेषु
यमिनामिति एवमप्रतिपत्तित सन् वर्धमानस्तेजोलोक्यथा नियोगात शुजप्रज्ञावरूपया किमित्याह—
दादशमासिकेन पर्यायेण एताविकलादिमानया प्रवक्त्ययेतर्थ, अतिकामति मर्वदेव तेजोलोक्या सा
मान्येन शुजप्रज्ञावरूपा, क एवमाहेल्यादि, एवमाह यद्यामुनिर्भगवान्महावीर, तथा चागम—जे
इमे आज्ञानाए समणा षिण्या एतेण कस्म तेजलोक्य विद्यव्यति ? गोयमा ! मासपरिणाए समणे
षिण्याद्ये वाणमतराण देवाण तेजलोक्य विद्यनयेषु एव इमासपरिणाए समणे षिण्याद्ये असुरिदव
जियाण प्रवणवासीण देवाण तेजलोक्य विद्यव्यति, तिमासपरिणाए समणे षिण्याद्ये असुरकुमार
दाण देवाण तेजलोक्य विद्यव्यति, चडमासपरिणाए समणे षिण्याद्ये गहगणएकतरास्त्रवाण जो

पंच-

दीका

५२

इसिआणं तेज्जुतेसं विईवयंति, पञ्चमासपरियाए समणे एिगंधे चंदिमसुरियाणं जोशसिदाणं ते-
ज्जुतेसं विईवयंति. छमासपरियाए समणे एिगंधे सोहमीसाणं देवाणं तेज्जुतेसं विईवयंति. सत्त-
मासपरियाए समणे एिगंधे सण्कुमारमाहिंदाणं देवाणं तेज्जुतेसं विईवयंति. अठमासपरियाए
समणे एिगंधे नंभलोगलंतगाणं देवाणं तेज्जुतेसं, नवमासपरियाए समणे एिगंधे महाकुक्ष-
हससाराणं देवाणं तेज्जुतेसं, दसमासपरियाए समणे एिगंधे आरणाळ्युयाणं देवाणं तेज्जुतेसं,
एकारसमासपरियाए समणे एिगंधे गेवेज्जाणं देवाणं तेज्जुतेसं, वारसमासपरियाए अण्णतरोव-
वाइयाणं तेज्जुतेसं, तेण परं सुक्रज्जिज्ञाइ भविता सिग्रह जाव अंतं करेइ. एतदेवाह—त-
तः शुक्रशुक्लज्ञिजासो ज्ञवति, तत्र शुक्रो नामा शिववृत्तोऽपलसरी कृतकः सदांस्त्री हितात्मनं इति
शुक्राभिजात्यश्वेतप्रधानः प्रायशिद्धक्षकमर्तुंवंधः, न तदेदयंस्तथाविधमन्यद्वद्वज्ञाति, प्रायोग्रहणमनिय-
त्वाकर्मशक्तेः कदाचिद्वक्षात्यपि, स एवंत्रूतः कृपयति द्योकसंझाँ जगवहचनप्रतिकूलाँ प्रब्रूतसंसारा-
जिनंदिसत्वकियाप्रीतिरूपमिति. अत एवाह—प्रतिसोतोगामी लोकाचारप्रवाहानंदी. अनुश्रोतो
निवृत्तिः, एनामेवाधिकृत्येतदर्थासत एव न्यायं चेतद्, यथोक्तं—अणसोयपठीए । वहुजणंमि प-

हिमोड्डलदाकेण ॥ पमिसोयमेव अणा । दायवाहो तु कामेण ॥ ३ ॥ अणुसोय मुहो लोगो
। पमिसोड्डे आसवो सुविहियाए ॥ अणुसोड्डे ससारो । पमिसोड्डे तस्सणिपेष ॥ २ ॥ एव स
दा शुभयोग श्रामणव्यापारसगत एप योगी व्याख्यात , एवरुतो प्रागचकि योगी प्रतिपादित ,
योक्त—सम्यक्त्वक्त्वान्त्वाचित्र—योग सद्योग उच्यते ॥ एतद्योगाद्वि योगी स्थात । परमश्रवसा
धक ॥ ३ ॥ एप एवरुत आराधक श्रामणज्ञावस्य यथागृहीतप्रतिक्ष आ
दित आरत्य सम्यक्प्रवृत्ते , एव सर्वोपधाशुद्धो निरतिचारत्वेन किमित्याह—स धन्ते घटयति शुद्ध
भन जन्मविशेषद्यक्तण भवैरेव, अयमेव विशेषते—सम्यग् अभवसाधक सत्तियाकरणेन मोक्ष
साधकमित्यर्थ , निर्दर्शनमाह—भोगनियासु रूपादिकलास्येता सम्यग्भवति, य
योक्त—रूपवयो वैचकाण्णैज्ञाग्यमाधुर्येश्वर्याणि भोगसाधनमिति ततस्ता सपूर्णा प्राप्नोति, सुर्ख
पादिकलपादवान्नोगक्रिया इतर्थं कुत इत्याह—अयिकल्यहेतुभावत कारणादिति, किविशाया इ
त्याह—अपसङ्क्षिप्तसुखरूपा शून्यताज्ञावेन सक्षेत्राभावात्, तथा अपरोपतापिन्यो वैचकाण्णादिभावे-
न, तथा सुदरा अनुवर्धन, अयत एव हेतो , न चान्या सपूर्णा भुक्तदक्षणान्यो ज्ञोगक्रियारय ,

पंच-

कुत इयाह—तत्त्वावस्थानेन संबोधेशादिभ्यः; उज्जयलोकापेक्षा लोगक्रियाखलपवंशनेनेति ज्ञावः-
एतद् ज्ञानमित्युच्यते, यदेवमिष्टवस्तुतवनिरूपकं, एतस्मिन् शुभयोगसिद्धिः, एतस्मिन् इनाने सन्ति
शुभव्यापारनिष्पत्तिः दोकहयेऽपिष्टप्रवृत्तौ, किंविशिष्टेत्याह—उचितप्रतिपनिषधाना संज्ञानालोचने-
न तत्तदनुवंधेकणात्, नक्षस्तदारभते यद्वित्ताशयति, यत् एवाह—श्वल भावः प्रवर्तकः प्रस्तुतप्रवृ-
त्तौ सदंतःकरणलक्षणो न मोह इति. यत् एवाह—प्रायो विज्ञो न विद्यते अत्राधिकृतप्रवृत्तौ स-
दुपाययोगादित्यर्थः, एतद्वीजमेवाह—निरनुवंधशुभप्रावेन, न हनीदृशा इवं प्रवर्तते इति हृद-
यं, सावर्णव्याख्यामकर्मणः सम्यकप्रवज्यायोगात्, अक्षिता स्वीकृता एवैते योगाः युप्रवल्याव्यापाराः;
कुत इयाह—भावाग्राधनातस्था जन्मांतरस्तद्वृत्तमानादिप्रकारेण. ततः किमियाह—तत आशेषात्
सम्यकप्रवर्तते नियमनिष्पादकवेन, ततः किमियाह—निष्पादयत्यनाकुलः सञ्चितं, एवमुकेन प्रका-
रेण क्रिया युक्तिः यत्वति सम्यग्ज्ञानादौचित्यारब्देत्यर्थः. इयमेव विशेष्यते—एकांतनिष्ठकांका-
निरन्तरनया निष्ठकांककर्यसाधिका मोक्षसाधिकेत्यर्थः, यतस्तथा शुश्रावर्णं श्रव्यवहेद्देनोत्तरे-
तरयोगसिद्ध्या, ततः शुभानुवंधायाः सुक्रियायाः सुक्रियाशात् स प्रस्तुतः प्रवजितः साधयति निष्पाद-

टीका

RR

यति पर प्रधानं परार्थं सत्यार्थं सम्यग्विपरीतं, तत्कुशलव परार्थसाधनकुशलं सदा सर्वकालं, कथमि
त्याह—तैस्ते प्रकारैर्विजन्यासादिभि साकुन्थपरार्थं महोदयोऽसौ परपरार्थसाधनात् एतदेवाह
—विजनीजादिस्थापनेन नीजं सम्यक्त्वं नीजनीजं तदाक्षेपक्त्वासनप्रशसादि, एतत्प्रासेन, किंवि
तिष्ठोऽयमित्याह—कृत्वनीयादियुक्तं परपरार्थप्रति अवश्यशुज्जन्मेष्ट, एनमेवप्रति समत्रदं सर्वा
कारसपन्नतया सुप्रणिधानादिदेहेतु कचिदप्यन्यूनतया मोहतिमिरदीपस्तदपनयनस्वज्ञावतया, गणाम
यैवेच्यस्त्विकित्सासमर्थोगात्, हेषानद्यजलदनिधि तद्विद्यापनशक्तिशापात् सबेगसिद्धिकरो ज्ञवति
तदेहुयोगेन, आचित्यचित्तामणिकरूपं सत्यसुखहेहुतया सोऽधिकृतं प्रवजितं, एवमुक्तनीत्या परप
रार्थसाधकधर्मदानेन, कुतो हेतोरित्याह—तथा करुणादिभावत प्रधानज्ञव्यतया, विमित्याह—अ
नेकैश्चैवेत्तमभिर्विमुच्यमानं पापकर्मणा ज्ञानावरणीयादिलदाणेन प्रवर्धमानश्च शुश्रावै सवेगा
दिभि आनेकज्ञविक्याराधनया पारमार्थिक्या प्राप्नोति सर्वोत्तमं ज्ञवं तीर्थकरादिजन्म, किंविशिष्ट-
मित्याह—चरम पश्चिमचरमजवहेतु मोक्षहेतुमित्यर्थं, अविकलपपरपरार्थानिमित्तं अनुत्तरपुण्यस-
पारमावेन तत दृत्वा निरवशेषं कृत्य यद्गुच्छत महासवाना, विघृतरजोमलं वृद्धमानप्रागवद्यकर्म

यहितो व्यवहारतः सिद्धति बुध्यते मुच्यते परिनिर्वाति इःखानामंतं करोति अत्र सिद्धति सामा-
 न्येनाणिमाद्येश्वर्यं प्राप्नोति, बुद्धते केवली ऋबति, मुच्यते भवोपग्राहिकर्मणा, परिनिर्वाति सर्वतः
 कर्मविगमेन, किमुक्तं भवति ? सर्वदुःखानामंतं करोति, सदा पुनर्भवाऽभावात्, यदा सिद्धति सर्व-
 कार्यपरिसमाप्त्या, बुद्धते तत्रापि केवलाप्रतिद्यातेन, गुच्यते निखशेषकर्मणा, परिनिर्वाति समश्र-
 सुखाप्त्या, एवं सर्वदुःखानामंतं करोतीति निगमनं, नयांतरमतव्यवेदेवमिति प्रवज्यापरि-
 पालनसूत्रं समाप्तं, तत्वतः प्रवज्यापरिपालनासूत्रं समाप्तं ॥ इति पञ्चमसूत्रकव्याख्यायां चतुर्थसूत्रव्या-
 ख्या समाप्ता ॥ श्रीरस्तु ॥

पंच-
टीका

५६

इदानीं पञ्चमसूत्रव्याख्या प्रक्रम्यते—आस्य चायमज्जिसंबंधः—इहानंतरसूत्रे प्रवज्जितस्य च-
 गौक्ता, इह तु परं तर्फलमभिधातुमाह—स एवमभिसिद्धं परमवेभे मंगलालये जन्मजरामरणः
 हिए इत्यादि, स प्रकांतः प्रवज्याकारी एवमुक्तेन सुवें परंपरापकारेण आज्जिसिद्धः सत्र, किंभूत इ-
 त्याह—परमवेभ सदाशिववेन, मंगलालयो गुणोकर्पयोगेन, जन्मजरामरणहितो निमित्तालावे

पच शीर्फा ५७

न, योक्त—दग्धे विजे यथात्यत | प्राञ्छुभवति नाकुर ॥ कर्मविजे तथा दग्धे | न रोहति जगाकुर ॥ ३ ॥ इति, प्रदीणशुभ एकातेन अनुनधशक्तिविजित अशुज्जमगीकृत्यात एव सप्तासनिजस्वरूप केवलो जीव अकियो गमनादिशन्य स्वज्ञावस्थित सामिद्धिधर्मवान्, अत एवाह्यनतइनानोऽनन्तदर्शन ज्ञेयानतत्वात्, स्वज्ञापश्चायमेव, योक्त—स्थित रीतांशुगुरुकीव । प्रकृत्यापावशुद्या ॥ चक्रिकावच विज्ञान । तदानरणमब्रवत् ॥ ३ ॥ अथ कीदृशोऽसौ वर्णरूपात्यामित्यातकापोहायाह—‘से ए सद्देह्यादि’ स त्रिष्ठो न शब्दो न रूप न गधो न रसो न मर्श पुक्तदधर्मत्वादमीपा, अज्ञावस्त्वहृतयेतदपि नेत्याह—अरुपिणी सत्ता झानवत्, अनित्यस्थाना, इदं प्रकारमापत्तमित्रिष्ठ, इत्यस्थितमित्रिष्ठ, त इत्यस्थ अनित्यस्थ सत्त्वान यस्या अरुपिणा सत्त्वाद् प्रकारमापत्तमित्रि, इत्यस्थितमित्रिष्ठ, तन्नित्यपादनेन निवृत्ततत्त्वस्ति सर्वाधा सा योक्ता अनन्तवीर्या, इत्य सत्ता प्रकृत्येव, तथा कृतकृत्या तत्त्वस्यपामेन, अत एव स्तिमिता प्रशांता सुखप्रक्षिविजिता द्रव्यतो ज्ञानतश्च सर्वत्था निरपेक्षा तत्त्वस्यपामेन, अत एव स्तिमिता प्रशांता सुखप्रक्षिविजिता निरुत्तरामहोदधिकर्त्त्वा, एतस्या एव परमसुखत्वमन्निधातुमाह—असांयोगिक एष आर्ददानाकृता निरुत्तरामहोदधिकर्त्त्वा, एतस्या एव परमसुखत्वमन्निधातुमाह—योपेक्षा नदं सुखविशेष, अत एव निरपेक्षात्, परो मत प्रथान इए, इहेव व्यतिरेकमाह—योपेक्षा

नानंद योग्यङ्गुः वत्वात् अपेहयमाणात्या तज्जिवूतौ दोषमाह—संयोगवियोगकारणं तदवसानं। तया स्वभावत्वात्, अफलफलमेतस्मात्संयोगात्, किमित्यत आह—विनिपातपरसेव तसंयोगिकफलं, कथमिदं बहुपतमित्याह—बहुमतं मोहाद्बुधानां पुथगजनानां, तत्रापि निवैधनमाह—यदतो विपर्ययः मोहादत एवापले फलवृद्धिः, ततो विपर्ययादनर्थः असत्यवृत्त्या अपर्यवसिताः सानुवंशत् या, एवमेष जावर्ष्युः परमोहः अत एवोक्तो जगवता तीर्थकरेण, यथोक्तं—आणाणतो श्रिषु असो । पाणिणं पोव विज्ञाइ ॥ एसो सकिशियातीए । अणाजाविस्सतो मुहा ॥ ३ ॥ यदि संयोगे दृष्टः कथं सिद्धस्याकाशेन न स दुष्ट दृष्ट्यांश्यमाह—नाकाशेन सह योग एतस्य सिद्धस्य, किमित्यत आह—स रुखपसंस्थितः सिद्धः, कथमाधारमंतरेण स्थितिरित्यांशंक्याह—नाकाशमन्यत्राधारे, अत्रैव शुक्रिन् सत्ता सदंतरमुपैति, न चान्यथान्यदन्यत्र आचिंत्यमेतत्प्रतुतं केवलिग्राम्य तत्वं, तथा निश्चयमतमेतद्यत्वहारमतं ल्यन्यथा सत्यपि तस्मिन्निदं तसंयोगशक्तिकृत्यात्सुपत्त्वमेव, अभ्युच्छयमाह—वियोगवांश्य योग इति कृत्वा नेप योगः सिद्धाकाशयोरिति जिन्हे लक्षणमेतस्याधिकृतयोगस्य, न चात्रापेक्षा सिद्धस्य, कथं लोकांताकाशगमनमित्याह—स्वत्राव ऐप तस्य आनंतसुख-

साभावकटपु कर्मदीयव्यया , कीदृशमस्यानत सुखमिताह—उपमात न विद्यते सिद्धसुखे, यथो
क्त—स्य वेद्य हि तद्रह—कुमारीक्षिसुख यथा ॥ अयोगी न विजानाति । सम्यग् जात्यध्वच
त ॥ ३ ॥ अत एवाह—तद्वावे सिद्धसुखज्ञावे अनुभवो नवर तस्यै, पतदपि कथं ज्ञायत इत्या
ह—आङ्का एषा जिनाना वचनमितार्थं किंविशिष्टानामिताह—सर्विक्षाना, आत एव अवितथे-
कांति सत्येतर्य, कुत इत्याह—न वितव्वे निमित्त, रागाद्यभावात् उक्त च—रागादा देपादा
। मोहद्वा वाक्यमुच्यते हानुत ॥ यस्य तु नैते दोपा—लस्यानुतकारण नास्ति ॥ ३ ॥ न चानि
मित कार्यमित्यपि, तथा जिनाङ्का, एव स्वसवेद्य सिद्धसुखमितास्वाद, निदर्शनमात्र तु नवु सि-
द्धसुखस्येद् वदयमाणदक्षण ‘सवसतुक्येत्यादि’ सर्वशशत्रुदृश्य इति, तथा सर्वव्याधिविगमे, एव
सर्वार्थसयोगेन सता तथा सर्वेऽन्नासप्राप्त्या याहशमेत्सुख ज्ञवति, अतोऽनन्तगुणमेन सिद्धसुख, कु
त इत्याह—भावशत्रुदृश्यादित, व्यादिशब्दाङ्गावद्याधिगमादयो शृणुते, तथा चाह—रागादयो भा
वशत्रव, रागदेपमोहा जीवापकारित्वात्, कमोदया द्याधय तथा जीवपीडनात्, परमलब्धयस्त्वर्था
परार्थहेतुत्वेन, अतीतेवा सर्वथा तनिवृत्या, एव सुक्षमेत्सुख न तत्वत परमोर्थेन इतरेण गम्यते

पंच-

टीका अस्तिदेन, निर्दर्शनमाह—यतिसुखमिवायतिना, विशिष्टक्षायोपशमिकज्ञावेद्यत्वादस्य, एवमागे-
ग्यसुखमिव रोगिपोति, उक्तं च—रागाईणमभावे । जं होइ सुहं तयं जिणो मुण्ड ॥ एवमार्गे-
सणिवायगहिउ । जाणइ तदभावजं सोरकं ॥ ? ॥ इति विज्ञाषा कर्तव्या । सर्वथा चिंत्यमेतत्स्वरू-
पेण सिद्धसुखं, न तत्वतो मतेरज्जिष्यत्वात्, साद्यपर्यवसितं प्रमाणतः एकसिद्धापेक्षया । न तु तत्प-
वाहमधिकृत्य, प्रवाहतस्त्वनादि, तदेवमाश्रित्य तथा चाह—तेऽपि भगवंतः सिद्धा एवं एकसिद्धापे-
क्षया साद्यपर्यवसिताः, प्रवाहापेक्षया अनाद्यपर्यवसिता इति । समाने ज्ञायत्वादौ कथमेतदेवमित्या-
ह—तथाज्ञव्यत्वादिभावात्, तथाफलप्रसिद्धिकहि तथाज्ञव्यत्वं, श्रात एवाह—विचित्रमेतत्थाभव्य-
त्यादि, कुत इत्याह—तथाफलमेदेन कालादिभेदज्ञाविकल्पेदेतेत्यर्थः, समाने भव्यत्वे सहकारि-
तेदाफलज्ञेदा इत्याशंकापोहायाह—नाविचित्वे तथाज्ञव्यत्वादौ सहकारिमेदः, किमित्यत आह—
तदपेक्षास्ताक इति तदेतत्स्वज्ञावत्वे तड्पनिपाताज्ञावादिति, अनेकांतव्यत्वादस्त्वत्वादः सर्वकारणसा-
मर्थार्थपादनात्, स स खद्यनेकांतव्याद एवं तथाज्ञव्यत्वादित्वावे इतरथेकांतः सर्वथा ज्ञायत्वादेवतु-
ल्यश्चायं, ततः किमित्याह—मित्यात्वमेष एकांतं, कुत इत्याह—नातो व्यवस्था एकांतात्, भव्य-

त्वाग्रेद् सहकारिष्येदस्यायोगात्, तत्कर्मताभावात् कर्मणोऽपि कारकत्वात्, एतस्यत्वावस्य च कर्म
 कल्पासञ्चारादिति ज्ञापनीयमत एवाह-श्रान्तार्हतमेतदेनाताश्रवण प्रसुतप्रसाधकमेव, न्यायातरमाह
 -सप्तारिण एव सिद्धत्वं नान्यस्य, कोऽय नियम इत्याह-नानाछस्य मुक्तिकलालिखी इत्याह-शब्दा
 ईरहिता वधाज्ञावेन, अर्यं चानादिमान् वधं प्रवाहेण सतत्वा, कथं युक्तिसगतोऽवृत्तिज्ञावेनेत्याह-
 श्वर्तीतकालतुल्य स हि प्रवाहेणानादिमाननुग्रहत्वर्तमानभावाश्च, यथोक्त-शवति स नामातीत-
 प्राप्तो यो नाम वर्तमानत्वं ॥ एष्यच नाम म ज्ञाति । य ग्राप्त्यति वर्तमानत्वं ॥ ? || किं वानाद्ध-
 वधने प्रथम यमुक्तिर्मुक्त्यभाव , कुत इत्याह—पुनर्वधप्रसगात्, अवधर्वने हेतुना, तथा चाह-
 अविगेषो नानादिमति वधे मोक्षाभाव तत्त्वाज्ञाविक्तवेनेवेत्याकानिरासायाह-
 अनादियोगेऽपि सति वियोगोऽविकर्द्ध एव, कांचनोपलक्षातेन, लोके तथा दर्शनात्, योगो वध-
 इत्यनश्चातिर ग्रादावनान्वय दिवद्वा, वर्द्धमुक्तस्य तु न सेति दोपाज्ञावदादिमानेव चेष्टित्वत्याश
 काव्यपोहायाह-न दिवद्वाऽकरणस्येऽदियरहितस्यानान्वय चित्तिता, तथा न चाहटे एषा दिवद्वा द
 एषुमित्रा दिवद्वेष्टि कृत्वा सहजैकपेत्यारेकानिराचरणायाह-तेन सहजाया निवृत्तिदिवद्वकायाश्वेतन्य

पंच-

शीका वर्त, अस्तु वेयगित्याग्रुपेत्य दोषमाह—न निवृत्तौ दिवद्वाया आसनः स्थानं तदव्यतिरेकात्, त-
पात्राव इत्याशंकापोहायाह—न चल्यत्वत्तुल्या न्यायेन दिवद्वा, कृत इत्याह—न केवलजीवरूपम्-
तदव्यत्यं, दिवद्वा तु केवल्यजीवरूपेत्यर्थः, नो चाचियोगापेक्षया महदादिभावे तदा केवलत्वेन
तुल्यत्वं दिवद्वाया चल्यत्वेन, अत्र शुक्तिमाह—तदा केवलत्वेन ज्ञावियोगाभावे सदा अचिक्षेपात्-
था सांसिद्धिकर्त्त्वेन तदूर्ध्वमणि दिवद्वापचिरिति हृदयं, एवं स्वत्रावेनेवेयं दिवद्वा या महदादिभा-
वाद्विकारदर्शीने केवलावस्थायां निवर्तत इत्येतदाशंक्याह—तथा स्वत्रावकर्त्त्वं कैवल्याविशेषे प्रकृ-
त्या दिवद्वाया भावाचाचावस्थभावकर्त्त्वप्रमाणमेव, आसनस्तदेवापाते: प्रकृतिपुरुषाधिकत्वेन तद-
स्वावापत्तेऽरिति गर्जः, अप्त एवाह—एप एव दोषः प्रमाणाभावलक्षणः परिकिलिपतायां दिवद्वायां च-
उपगम्यमानायां तथाहि परिकिलिपता न किंचिकर्त्त्वं तत्र प्रमाणावृत्तिरिति. तदेवं व्यवस्थिते सति
परिणामस्तेदापायत इति प्रकृतः, वंधादिलोदो वंधमोद्दामावेन, एवं इव्यास्तिकमत्मधिकृत्य छुता नि-
रुपणा, पर्यायास्तिकमत्मधिकृत्याह—नास्त्रयां कर्म न गोधस्वलक्षणमेवेतर्थः, तथा न परिकिलिप-

५२

तपमठे वैतर्कमर्यादनादिस्य कुत इत्याह—नैव ज्ञावदिभेद आत्मभूते परिकल्पिते वा कर्मणि गोथमात्रानिशेषेण दृष्टगेऽपि मुक्तदण्डेऽपि ज्ञापनार्थिशेष तथा न ज्ञानात् एत मिदि सतानोऽहेदरुपा प्रयातप्रदीपोपमा, अतोक्तिमाह—न तद्ब्रह्मेऽनुपाद न सतानोऽहेदं उपादस्त स्थेव कि तर्हुपाद एव, यथासौ सन्तुविद्यते एनमसत्राख्यप्रवृत्तमिति को विरोध ? यद्येव न तत कि मित्याह—नैव समजसत्त्वं न्यायोपत्रं, कथमित्याह—एन हि नानादिसात्रप समार कदाचिठेव सतानोपत्ते, तथा न हेतुफलज्ञाव, चरमाद्यकृष्णोरकारणकार्यत्वात् पदातरनिरासायाह—तस्य तथास्त्रावकट्पत्तमयुक्त, कुत इत्याह—निराधारेऽन्यपृष्ठो नियोगेन, अयमत्र ज्ञावार्थ—स्त्राव इत्यासीमा सत्ता स्वभाव, एव च स निरृतिस्त्वभाव इति स्वाज्ञाविकी आत्मिया सत्तेति निराधारव, यदान्वयाज्ञावरुत्तिरुत्तादिति नियोगश्रहणमवश्यमिदमित्यमन्यवा शब्दार्थायोगादिति स्वयापनार्थ एवमाद्यदारोऽपि ज्ञावनीयमत एवाह—तस्येव तथाभावे युक्तमेततथा स्वभावकट्पत्तमिति, सुदामर्थपदमेतद्वावगम्यत्वात् विचित्रव्य महाप्रकृया, अन्यथा इत्युमशाश्वत्वादिति, आत्मपणि कमजिधाय प्रत्यतमाह—अपर्यवसितमेवमुक्तेन विधिना सिद्धिसौख्य, अत एव कारणात् उत्तममि

दं एतदेव पष्टमभिधातुमाह—सर्वथा अनुसुकत्वे सति अनंतचाचात् कारणात् क निवास एव।
 मित्याह—लोकांतसिद्धिवासिन एते चतुर्दशारज्जवामके लोकांते या सिद्धिः पश्चत्क्षेत्रहृषा तद्वा-
 भुकं च—जड़ य एगो सिद्धो । तज्ज आपांता भवत्क्यविषुका ॥ अणोणमवाचाहं । चिह्नंति शुही
 सुहं पता ॥ ३ ॥ कथमिह कर्मदाये लोकांतगमनमित्याह—अकर्मणः सिद्धस्य गतिश्चिनो लोकांतं
 पूर्वप्रयोगेण हेतुना तत्स्वासावधात्, कथमेतदेवं प्रतिपत्तचयमित्याह—अलावृत्युतिक्षाततः । मुख्ये प-
 लिप्सजलाद्विसाधोनिमयतदपगमोः विगमनस्वचाचावलावृत्, प्रभूनिग्रहणादेंद्रकलादिग्रहः, ज्ञान्वचा-
 मनं त्वैव वासकुक्ममनगमनं कि नेत्येतदाशंकयाह—नियमोऽन एवालावृप्रभूति झानः । एकमस-
 यादि ब्रह्मलबपत्रशत्रयतित्येददृष्टंतेन एकममयेन तक्तिर्वृक्तेताङ्कापोहायाह—अपुकुदत्या ग-
 मनं सिद्धस्य सिद्धिक्षेत्रंप्रति स्पृशानुतिमदपेक्षया वोत्पदपत्रशतदयनितेददृष्टांतः । एकमस-
 याह—ज्ञाकपित्तेषत इयं गत्युक्तप्रिविशेषदर्शनादेवमस्पृशानुति संज्ञवत्तिति जावनीयं, मिद्यापु-
 नशगमनात्कालय चानादिवात् प्रायोऽनेकमिद्यमूर्खोऽहेदप्रमंग इति विज्रमनिरागार्थमाह—अव्य-

पृच्छा वेदो भन्यानामनतज्जावेन तथा मिद्गमनादावपि, वनस्पत्यादिषु कायस्थितिक्यदर्शनान्वनतस्या
पि रागे द्रगोपेते पुन सरय इति तद्वन्नित्यर्थमाह—एतदननानतक एतद्वयानतकमन
तानतक न शुतमननकादिसमवात् अत इति, तेषा प्रतिकणमतिक्षेत्रेदोऽननतत्वात्, फूला त
होतद्वयते—हुतव्यतीत परिवर्तते पुन । कृष्ण प्रयात पुनरेति चक्षा ॥ गत गत तेव तु म
निवर्तते । जख नदीना च वृणा च जीवित ॥ ३ ॥ उत्ति उच्यत एनद्वयनहारतस्तन्यते, अन्यथा
तस्येव पराग्रतौ चालाचानिवृत्ति, तस्य तद्वालाद्यापादनस्वभाग्यादिति परिज्ञावनीय, अनो न दृश्यो
ज्ञयानामिति स्थित, एव च सति भायत्वं योग्यतामात्रमेव मिद्ग्रंपति केषाचित्प्राणिना ये न क
दाचिदपि सेत्यते, तथा चागम—जघावि न सिप्रिस्ति के इत्यादि, भवयत्वं मिद्ग्रंपनयोग्य
त, फलाग्राम्या च योग्यता, को ना एवमन्त्रेत्यो विशेषो ज्ञयानामित्यात्मापोहायाह—प्रतिसा
गोग्यदार्हनिदर्शनेन, तथाहि तुव्याया प्रतिनिष्पत्तौ, तथाप्येक दारु प्रतिमायोग्य ग्रग्यादिशन्यतया,
त तदन्यतद्युक्ततयोपादादिद नास्तिक्षमेतत्, न चालापि तत्र स्वभागत्वादिनिकद्वप्यचिता कार्या, कु
त इत्याह—त्यनद्वारमत्येतत् अय चैव व्यवस्थित इति जावितमेव, न चाय मनुस्तिर्णप इत्याह—

पंच-

टीका | एषोऽपि तत्वांश्चमेषोऽपि व्यवहारननः परमाणुगं इह प्रक्रमे यथायोग्यता द्वुद्देशपि सञ्ज्ञव्यधनत्वात्, मेवाधिकृत्याह—एषोऽपि तत्वांगं, यथोक्तं—जइ जिएमयं पवज्जाह । तामा ववहारनियज्ञे मुहूर्कांगमित्यर्थः. कुन इस्याह—प्रवृत्तिविशेषोधनेन तन्मतेन प्रवज्यादिप्रदानात् रहोकपवृत्तिविशेषने, इहमनेकांतसिद्धितः सन्निल्या तथानिश्चयांगज्ञावेन, एवं प्रवृत्त्याऽपूर्वकरणादिस्तः परिशुद्धत्वुचितिशेषलाङ्गोऽपेक्षी पुष्टालंबनः, एषा आज्ञेह भगवत् उज्जयनयगज्ञा अथवा सा चेन पंचमुलोक्ता, किं इदं च ज्ञागवती सदाकृष्णा सर्वतो निर्दोषा, कथामित्याह—त्रिकोटिपरिशुद्ध्या कपूरेदतापपरिशुद्ध्या तिं तथा अपुनर्वंधकत्वेन ये कृपर्यंति ते खल्वपुनर्वंधकाः, आदिशब्दान्मार्गभिमुखमार्गपतितादयः परिशुद्ध्यांते दृढप्रतिक्षालोचकादिलिंगाः, एतद्मन्त्रेण न संसारान्निनंदिगम्या. तेषां हानो विषयप्रतिभासमालं झानमुद्देति न तदेष्वादिवेदकमिति, उक्तं च—न यथावस्थितं शास्त्रं । एहुको वे-

५६

नि जातुचित् ॥ ध्यामदादपि विवाचु । निर्मल स्थात् स्वहेतुत ॥ ३ ॥ अपुनर्धकत्वादिगमा
ह—एतत्रियत्वं सहवेताल्लिङ्ग याङ्गाप्रियत्वमपुनर्धकादिलिङ्ग, प्रियत्वमुपलक्षण श्रवणाम्यासादे,
एतदप्योचित्यप्रवृत्तिविक्षेय तदाराधनेन तदहुमानात्, औचित्यनाधया तु प्रवृत्तो न तत्प्रियत्वं मोह
एवामाविति, एतत्रियत्वमेव विशेष्यते—स्वेगसाधक नियमात् यस्य लागवती सदाक्षा प्रिया त
स्य नियमत् स्वेग इति, यत एवमतो नैपा अन्वेष्यो देया, तेषा भागवती सदाक्षा अन्वेष्यो
पुनर्धकादिव्यतिरिक्तेय ससाराजिनदित्यो देया, कथं ते क्षायत इत्याह—लिगविपर्ययात्तत्प
रिङ्गाप्रकमादपुनर्धकादि लिगविपर्ययात् सङ्क्षा तदेषादिलक्षणा तत्परिक्षा ससाराभिनदिपरिक्षा, उ
क्तं च—कुद्रो लोभोरतिदीनो । मससरी जयवान् शरु ॥ अहो जवाजिनदी स्या-ज्ञिपद्यारिमस
गत ॥ ५ ॥ किमिति न तेभ्यो देयेत्याह—तदतुअहार्थं ससाराजिनवानुग्रहार्थं, उक्तं च—अ
प्रशातमनैत्याह—सक्षाक्षतिपादन ॥ दोपायाजिनवोदर्णि । शमनीयमिव ज्वरे ॥ ६ ॥ इहेव निर्द-
र्शनमाह—आमकुशोदकन्यासक्षातेन, उक्तं च—आमे घडे निहिय । जहा जल त यदु विषा
सेऽ ॥ इय सिद्धतरहस्य । अप्पहान विषासेऽ ॥ ७ ॥ एषा करुणोच्यते, अयोगेज्य सक्षात्र

दानरूपा, कि विशिष्टेत्याह—एकांतपरिशुद्धा तदपायपरिशुद्धा अत एवेयमविश्वाथनाकला सम्य-
गालोचनेन, न पुनर्खानीपथ्यप्रदानेन निवंधनकरुणावतदाज्ञासेति, इयं चैवंश्रुता त्रिलोकनायक-
वहुमानेन हेतुना निःश्रेयससाधिकेति. किमुक्तं भवति ? नानागमिकस्येयं ज्ञवति, किंतु परिणता-
गमिकस्य, अस्य च भगवत्येवं बहुमानः, एवं चेयं मोक्षसाधिकेव सातुर्वंशसुप्रवृत्तिभावेन, श्रवण्डया-
फलरूपं समाप्तं, एवं पंचमसूत्रव्याख्या समाप्ता. समाप्तं पंचकरमुत्तरं व्याख्यानतोऽपि, नमः श्रुतदेव-
ताये द्वगवत्यै, सर्वनमस्काराहेण्यो नमः, सर्ववदनाहर्त्वं वंदे सर्वोपकारिणामित्रामो वैयाहृत्यं सर्वा-
नुजावादौचित्येन मे धर्मे प्रवृत्तिभवतु, सर्वे सत्याः सुखिनः संतु. ॥ इति श्रीपंचरत्नटीका समाप्ता ॥
॥ श्रीसंतु ॥ कृतिरियं शेतांवशाचार्यहरिभृदस्य धर्मतो याकिनीमहत्तरासुनोः ॥ आ ग्रंथं श्रीजाम-
नगरनिवासी पंक्तिं श्रावक हीशलाला हंसराजे स्वपरना श्रेयमाटे पोताना श्रीजैनभास्करोदयं गा-
पत्यानामां ऊपी प्रसिद्ध कर्यो छे.

॥ समाप्तोऽयं ग्रंथो गुहश्रीमत्तारित्विजयसुप्रसादात् ॥

अंचसुन्दरीका समाप्ति ॥

